

DEJANJE

Edvard Kocbek: Ob petdesetletnici Franceta Koblarja

Alojz Gradnik: Vprašanje

Anton Vodnik: Pesem o travah

**Dr. A. Gosar: Finančna in gospodarska stran vprašanja
o slovenski banovini**

Stanko Vuk: Grm / Oktober

Charles Plisnier: Igor

Dokumenti:

J. Huizinga: Katarza

Književna poročila:

Jože Cvelbar: Izbrano delo (France Vodnik)

Gospodarska struktura Slovenije (Bogo Grafenauer)

Vinko Möderndorfer, Slovenska vas na Dolenjskem (S. J-ž)

Ovitek

Drobna poročila o knjigah

DEJANJE

REVIJA ZA KULTURO, GOSPODARSTVO IN POLITIKO

Izhaja 15. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredniški odbor in izdajatelja odgovarja Edvard Kocbek v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavlјati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17, predstavnik Maks Blejec. — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošilјati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Prejeli smo v oceno:

Dr. Ivan Pintar: Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec. Habilitacijska disertacija. Ljubljana 1939.

Fraňa Erjavca zbrano delo. Četrți zvezek. Uredil Anton Slodnjak. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1939.

Joža Lovrenčič: Šolar iz Trente. Ep iz XVI. stoletja. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1939.

Angel Karačijčev: Pri ognjišču. Prevedel Alojzij Bolhar. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1939.

Dr. ing. Crtomir Nagode: Naše glavne komunikacije in mednarodni promet. (Ponatis iz revije »Misel in delo«.) Ljubljana 1939.

Etbin Boje: Naša narodna vzgoja in obramba. (Ponatis iz »Slovenskega učitelja«.) Ljubljana 1939.

Dr. Ton Smerdel: Lirika Iga Grudna. (Ponatis iz revije »Južni Pregled«) Skoplje 1939.

Edward Montier: La mort maîtresse de vie, Méditations pour le temps de guerre. Bloud & Gay, Paris 1939.

Chanoine Girard: Chemin de la croix pour le temps de la guerre. Bloud & Gay, Paris 1939.

Thellier de Poncheville: Les mystères douloureux et glorieux de la guerre. Bloud & Gay, Paris 1939.

Max Lambert: Les États-Unis. Bilan en 1939. Bloud & Gay, Paris 1939.

Jacques Madaule: Le christianisme de Dostoïevski. Bloud & Gay, Paris 1939.

J. Vialatoux: De Durkheim à Bergson. Bloud & Gay, Paris 1939.

G. Fessard: Épreuve de force. Reflexions sur la Crise internationale. Bloud & Gay, Paris 1939.

Cardinal Jean Verdier: Die Kirche und die soziale Frage. Europa Verlag, Zürich-New York 1939.

Valentin Gitermann: Die historische Tragik der sozialistischen Idee. Verlag Opprecht, Zürich-New York 1939.

Anton Sovrè: Stari Grki. Drugi zvezek Mohorjeve občne zgodovine. Družba sv. Mohorja v Celju 1939.

Spoštovane naročnike vljudno prosimo, da nam tokratno zamudo oprostijo; skušali smo se jim oddolžiti s povečanim obsegom številke.

OB PETDESETLETNICI FRANCETA KOBLARJA

Močni posamezniki slovenskega življenja so v tragični osamelosti svojega duha po večini podobni svojim evropskim tovarišem. Občestvene vezi zgodovinskih in duhovnih skupnosti so v njih také izgubile na svoji življenjski moči in prepričljivosti, da so se morali zateči s svojimi spoznavami v več ali manj individualne oblike in so postali nosilci zgolj osebnega upora. Celo tisti med njimi, ki jim je ostala vera vsaj v usodno skupnost, se niso mogli s svojo tesnobo ustaviti v končnosti in se pomirjeni upreti ob njo. Marsikaka podoba kulturnega tvorca je tudi med nami zamolela v kozmično praznino, ker ni našla odnosa do resničnega sočloveka, do slovenske konkretnosti in njenih vrednot.

Za Franceta Kobljarja, našega petdesetletnika, to ne velja. Zanj, ki je rasel v skupnosti učencev Frančiška Lampeta in spremljal rast slovenske kulture od negotovih začetkov ljudske prosvete do zmagovitih razodetij slovenskega genija, zanj, ki je v razvoju slovenske kulturne zavesti prodril na razgibanem terenu do prvih črt in sprejemal v svojo zavest kulturnega krmarja vse zapovedi časa, zanj ne moremo reči, da se je v duhovni tesnobi prometejsko odtrgal od svojega prostora in se razvil v individualističnega evropskega razumnika, poslušnega omamljivim breznom bistrovidne zavesti.

Nasprotno, France Kobljar je eden redkih organskih duhov slovenstva, ki so sicer morali ravno tako okusiti tragiko osamljenosti, prihajajoče iz širokega sveta, ki pa so ostajali na izpostavljenih mestih majhne slovenske resničnosti ter varovali dediščino, da bi jo mogli neskaljeno in pomnoženo izročiti svojim sinovom in učencem. Bil je eden tistih skritih delavcev, ki so negovali in razvijali rast ljudske zavesti z njenimi vrednotami: zemljo in delom, in ostajali zvesti temu, kar je Prešernova odločitev povzročila med Slovenci, in temu, kar naj ta odločitev še razodene.

Zvestoba... Ob Kobljarju se moramo do dna zavedeti te vrednote, ki tako redko spremlja današnjega razumnika. Njegovo delo in življenje sta meločljivo spojena v njej. Njegov osebni lik je manifestacija naravnost pretresljive zvestobe, središčne in globinske, zvestobe do preteklosti in sedanosti, zvestobe do človeka in duha. To ni zvestoba pristaša, površinskega človeka, ki se iz urejenega nazorskega izpovedovanja in meščanske dobrotnosti drži stalnega življenjskega okvira in nepremakljivega smisla, to je marveč zvestoba človeka, ki z živo in

modro voljo sprejema vse, kar mu življenje predstavi iz oči v oči, ki pogloblja sleherni svoj položaj, ki z naporom razmišljanj in ustvarjanja ali »celo za ceno svoje sreče« prerašča samega sebe.

Njegovo slovstveno, kritično in vzgojiteljsko ustvarjanje je vedno iskalo stik z živim smisлом življenja. V njem ga je navdajal poseben občutek varnosti in zaupnosti v bivanje. S stvariteljskim erosom je ponižno služil svoji najbližji resničnosti. Od gledaliških režij, ki jih je kot četrtošolec začel v domačem kraju, pa do zarisa nedavne kulturne krize v pomembnih »Navzkrižjih in nasprotjih«, je bil še preko razumske jasnosti in do zadnje bolečine vdan zapovedi: »Naše središče je tu, s tega mesta si moramo priboriti tiste prostosti in zaupanja, ki ga je vredna zvestoba.«

V Koblarjevem svetu nam je ukazano videti predvsem notranjo vez, ki ga je osamosvajala nasproti drobečemu se življenju in njegovim nebitvenostim. Ob spominu na njegovih petdeset let se moramo spomniti, da je svojo veliko moč črpal predvsem iz evangeljskih resnic. Krščanski smisel mu je skrivnostno utelešen v vsej skupnosti velikega in majhnega, dognanega in nerazrešljivega. Vedno ga je razumeval kot reševanje temeljnega človekovega spora, kot ljubezensko sproščanje.

Poudarek njegovega osebnega verskega življenja ni niti na dogmatični zavesti niti na nazorski kulturi, ampak na miselno poetičnem, Lippertu podobnem zrenju religije, ki nam verski misterij neposredno približa kot dejstvo. Smer dramske tragike, ki jo je v svojih žlahtnih ocenah uravnaval v človeka in njegovo čiščenje, se je zanj združevala z reševanjem spora »animae christianae«. V vseh končnih rešitvah umetnostne in življenjske tragike mu utripa »preprosta sladkost duševne voljnosti, ki čuti, da nič na svetu ni slabo samo na sebi, ampak ima svoj daljni smisel in namen in da je v vsakem gibanju skrita kal dobrega.«

Zato je najgloblje in najpravičneje pozdravil mladike novega duhovnega in narodnega življenja med Slovenci, ko so se po zakonih rasti nujno pokazale. Medtem ko je starejši katoliški rod z nerazpoloženjem in nezaupanjem zrl na svež zagon mladih sil, ko so s klicem po pravici in lastni usodi črtale temelje novega, celotnega in dejanskega življenja, je France Koblar z njimi vred stopil v tekmo z neposrednim življenjem, da z njimi vred postane »človek neke dobe, ne samo dedič preteklosti, ampak tudi sejalec prihodnosti«. To je storil tem raje, ker mu je katolištvo vedno bolj velevalo spustiti se v odprt boj z življenjem, ne samo zaupati v nadnaravno veljavnost svojega nauka.

Ob petdesetletnici revije, ki mu ni bilo dano, da bi jo s svojo širino razvijal dalje, je France Koblar zapisal: »Zgled Frančiška Lampeta, ki v svoji srčni milini ni iskal nasprotnikov, je kljub

temu ohranil nedotakljivo zvestobo do nadnaravnih resnic in se ni mogel nikjer podrediti v škodo svoje duše in tudi nikdar ni mogel popustiti, nam določa svoje mesto v naši narodni omiki.« V slutnji viharja so te besede postajale izpoved. Kakor je Frančišek Lampe moral gledati odhod mladine, kako je hitela v navidezno svobodo, tako je France Koblar moral zaradi svoje brezizjemne zvestobe občutiti, kako ga je zatajil maloverni organizator, ker je klonil pod zapeljivo igro prividov.

Toda Franceta Koblarja lahko tem bolj napolnjuje plemenita zavest, da je povedel v slovensko kulturo tisti povojni rod, ki je izhajal iz globin ustvarjajočega duha in ni hotel le ohranjati in zbirati.

Zato se ga s hvaležnim upanjem spominja ob njegovi petdesetletnici, ko gre za celotno preustvarjanje in preurejanje slovenskega življenja.

ALOJZ GRADNIK

VPRAŠANJE

Kopnim počasi ko spomladi sneg
in zgubljam se, kot zgublja se oblak,
ki pije ga trepetajoči zrak,
zelenje gozda in mokrota rek.

O, kaj sprejema me? Je soj, je sluh?
Je rož dehtenje, je vsemirja šum?
Je misel zmedena blodečih trum?
Je brezno, ki ga grebe tvorca duh?

Kar moj je del bil, mi je zdaj sovražno?
Je med, kar v meni je biló gorjupo?
Je v njem resnično, kar je v meni lažno?

O, komurkoli, Bog, naj polnim kupo,
naj zvok bom bežen, blisk, toplota, led,
samó, da k tebi mu bom kratka sled.

PESEM O TRAVAH

O trave, hiteče v bregove, na loke,
 pred vlažne hiše, ob potoke,
 presladke v prvi zelenini —
 skelijo me oči, ko vidim vas drhteče
 v prej neznani mi milini,
 kot stopil skozi temne bi oboke
 čez zlati prag iz ječe...

O svetlo-motni šum
 vetróv, čebel v dolini,
 cvrčanje hlastno ptičjih trum
 prek nizkih streh v jasnini,
 o češnjé, jablane, vse bele...
 Pod mladim drevjem
 spet žéne bodo v mraku pele.

O trave, kot vodé zeléne
 razlijte se čez vse dobrave,
 od vseh strani zgrnite se krog mène,
 ovijte mi nogé, med prsti rok
 naj čutim vas ko topel tok,
 ki brizga iz zemljé —
 v nežnosti vaši, strastni in kruti,
 naj bolečina prelije se v sèn,
 ki ne more izgoreti — —

V teh dolgih,
 kakor cimbele zvenceh dneh
 z Marijinimi laski v dlaneh
 sredi vas naj ležim, pokojen, svetál,
 in gledam oblake — o, vse zapal
 neskončnosti bo sneg...

Kako v sinjino,
 vedno globljo, omamljivo,
 se dviga, plava kakor sij
 Devica-Mati — — vedno više
 nad polja, gaje in hiše.

Na domačem, dragem nebu
še v nočeh prečrnih
nam sijal bo sled stopinj srebrnih
njenih — —

DR. A. GOSAR

FINANČNA IN GOSPODARSKA STRAN VPRAŠANJA O SLOVENSKI BANOVINI

I. Potreba razčiščenja.

Med mnogimi žalostnimi pojavi našega domačega političnega in sploh javnega življenja je brez dvoma eden najznačilnejših ta, da si Slovenci kljub dvajsetletnim sporom in borbam za primeren državopolitičen položaj v Jugoslaviji menda še nismo ustvarili zares jasnih in čistih pojmov o tem, kaj prav za prav hočemo, kakšen naj bi bil naš odnos do države in zlasti še, kakšni naj bi bili naši cilji glede narodnogospodarskega ter socialnega življenja in razvoja pri nas doma in v državi kot celoti. Zdi se, kakor da v svojem razvoju še nismo prekoračili dobe, ko se vse javno življenje v narodu suče predvsem le okrog svetovno-nazorskih in kulturnih, zlasti še jezikovnokulturnih vprašanj, medtem ko se za narodnogospodarsko, socialno in državopolitično življenje in njegove probleme le malokdo zanima ter se z njimi resno bavi.

Drugače skoraj ni mogoče razumeti, kako se je moglo zgoditi, da so se zlasti zadnja leta pričeli pojavljati med nami neki čudni glasovi in svarila o dozdevnih nevarnostih, ki nam baje pretijo, če bi dobili v državi znatno večjo samostojnost, kot jo že imamo. Ali, kako naj drugače razumemo, da so se sedaj, ko je zaradi sporazuma s Hrvati postalo celo to vprašanje še bolj aktualno, pričela med nami tista čudna nategovanja na eno in drugo stran, ki z njimi vzbujamo še pri drugih videz zmedenosti, ter žanjemo zato le njihovo preziranje in zasmehovanje.

Morebitni izgovor, da vsega tega ni toliko kriva nejasnost in nevednost v teh, za nas tako važnih življenjskih vprašanjih, marveč izvira tako govorjenje in početje predvsem le iz strankarskih ali celo zgolj osebnih vidikov in interesov, nas postavlja le še v slabšo in žalostnejšo luč. Zakaj, če je resnično tako, potem to ne priča le o naši politični nezrelosti, marveč tudi o moralni propadlosti in pomanjkanju slehernega čuta prave odgovornosti tistih, ki bi morali v teh rečeh še druge učiti in jih modro in nesebično voditi.

Pa bodi vse to kakor koli, vsaj toliko smemo reči, da je že

skrajni čas, da si v teh rečeh ustvarimo zares jasno sliko in jasne pojme ter se v polni meri zavemo svojih pravic in dolžnosti do svojega naroda in do skupne države. Kako pa naj bi drugače v sedanjih odločilnih trenutkih pravilno razumeli in zastopali svoje narodne in gospodarske pravice in koristi ter jih zares uspešno uveljavljali?

Potrebo resnične jasnosti v teh rečeh smemo toliko bolj poudariti, ker je stvar, za katero danes gre, vsaj v načelu dovolj preprosta in, če pravilno ločimo, kar je nujno potrebno ločiti, za vsakogar prav lahko razumljiva. Praktično uveljavljanje načelnega stališča, ki bi ga morali v tej stvari brezpogojno in dosledno zastopati, je seveda odvisno od premnogih konkretnih dejstev in okolnosti ter je prav zaradi tega tudi v marsičem zamotano in težko. Vendar cilj, h kateremu naj bi stremeli in ga skušali v kar najpopolnejši meri doseči, nam bi moral biti in nam bi lahko bil popolnoma jasen, tako da ne bi o njem nikdar niti za hip podvomili in tudi ne bi nikomur dovolili, da bi v teh rečeh neovirano druge trapil in jih zavajal v zmotu.

II. Finančna obremenitev in aktivnost Slovenije.

Za pravilno presojo in odločitev vprašanja o slovenski banovini, ki bi imela enako široko samostojnost in enake upravne naloge, kot jih ima nova hrvaška banovina, je najprej važno, da dobro ločimo med njegovo finančno stranjo pa med različnimi splošno gospodarskimi oziroma gospodarskopoličnimi vprašanji, ki jih nekateri v tej zvezi postavljajo. Vprašanje financ je namreč z ustanovitvijo slovenske banovine po hrvaškem primeru tako ozko združeno, da se od tega nikakor ne da ločiti in tudi ne odložiti. Različna gospodarska oziroma gospodarskopolična vprašanja pa so, kakor bomo še videli, s tem le bolj posredno zvezana ter nimajo v tem primeru nikake bistvene važnosti.

Glede finančne plati našega vprašanja, moramo posebej priznati, da smo v tem oziru na splošno mnogo premalo poučeni. Posebno bridko se občuti dejstvo, da še danes nimamo res popolne slike o našem finančnem stanju in njegovih možnostih, posebno o tem, koliko v vseh najrazličnejših oblikah državi plačujemo in kaj od nje zopet prejemamo. Hrvati, ki smo jim Slovenci tako radi očitali nekakšno politično romantiko, so bili vsaj zadnja leta v tem pogledu mnogo realnejši, ter so gospodarsko, predvsem pa finančno plat hrvaškega vprašanja vsestransko sistematično in jasno obdelali (primerjaj Bičanićevo knjigo: Ekonomska podloga hrvatskog pitanja, 1938).

*

Slovenci imamo, vsaj kolikor je znano, samo en precej popoln pregled vseh najrazličnejših davščin, ki jih plačujemo

državi, kakor tudi vseh prejemkov od nje menda iz leta 1932.¹ Ta pregled, ki je izdelan na podlagi uradnih statističnih podatkov in cenitev, kaže, da je bila v letu 1930./31. skupna finančna obremenitev Slovenije za državo skoraj natančno eno milijardo dinarjev (999,1 milij. din) ali 13% skupne fiskalne obremenitve v vsej državi. Glavne postavke te obremenitve so:

Neposredni davki	213,4 mil. ali	10,3%
monopoli	191,0 „ „	11,0% ²
carine	289,2 „ „	20,0% ³
takse	103,0 „ „	11,2% ⁴
potrošnine	116,8 „ „	13,4% ⁵
vozninska taksa, monopol na petrolej, razni dohodki	59,8 „ „	10,5% ⁶
pošta, telegraf, telefon, Poštna hranilnica	25,9 „ „	11,4%
Skupaj	999,1 mil. ali	12,9%

Pri vsem tem pa še niso všteti čisti dohodki železnic, državnih gozdov in podjetij v Sloveniji ter še nekateri drugi manjši zneski.

Na drugi strani pa je Slovenija v istem letu prejela iz državnega proračuna v obliki izdatkov splošne državne uprave 451,1

¹ Pozneje, leta 1936./37. je bil ta pregled objavljen (brez navedbe avtorja) v reviji Tehnika in gospodarstvo, str. 148 ss.

² Monopolni dohodki od tobaka, cigaretnega papirja, vžigalic in soli so izračunani na podlagi razpisov licitacij za prodajo na debelo tega blaga. Iz teh razpisov je namreč razvidno, koliko tega blaga se proda po posameznih prodajnih okoliših ter s tem tudi v vsej deželi.

³ Ta vsota je povprečje carin, plačanih v letih 1930. in 1931. pri naših domačih carinarnicah. Tudi Bičanić računa carinsko obremenitev Hrvaške na enak način. (Primerjaj Ekonomska podloga hrvatskog pitanja, str. 150/51.)

⁴ V tej vsoti so obsežene takse, ki se plačujejo v gotovini (to vsoto izkazuje tudi Statistički godišnjak) in takse v obliki kolkov ter drugega taksnega materiala. Tega so v Sloveniji prodali leta 1927. za 63, leta 1928. pa za 66,9 milijona dinarjev. Poznejših računov za Slovenijo o tem ni.

⁵ Potrošnine so izračunane za sladkor (57,8 milij. ali 13,4%), kvas (1,4 milij. ali 16,7%), bencin (10,6 milij. ali 11,7%) in pivo (7,8 milij. ali 14,4%) na podlagi dejanskega konsuma v Sloveniji. Potrošnine za te vrste blaga so dajale v letih 1930. in 1931. nekako dve tretjini celokupnega donosa državnih potrošnin. Ostanek je za Slovenijo izračunan v enakem razmerju (13,4%) državnih potrošnin.

⁶ Te takse in dohodki so samo ocenjeni, in sicer na osnovi, kakor da odpade na Slovenijo 10,5% skupnega državnega dohodka iz teh virov. Povprečni delež Slovenije pri vseh drugih vrstah neposrednih in posrednih davščin, ki smo jih tu navedli, znaša 12,9%, kar pomeni, da prednji odstotek prav gotovo ni previsok.

milijona dinarjev.⁷ Ako prištejemo temu še tisti del stroškov skupne državne uprave (vojska, obroki za odplačilo državnih dolgov, proračun zunanjega ministrstva itd.), ki bi odpadel na nas po takratnem številu prebivalstva (8.2%), to je 347 milijonov, dobimo, da so znašali celokupni izdatki države za Slovenijo okroglo 798 milijonov ali nekaj nad 200 milijonov manj, kot pa je plačala vsega skupaj v državno blagajno.

*

Od leta 1930./31. do danes so se razmere v teh rečeh seveda tu in tam spremenile — žal, da večinoma le nam v škodo.

Neposredni davki, ki so v letu 1930./31. dali v vsej državi 2.072,8 milijona, Slovenija pa je od tega plačala 213,4 milijona ali 10.3%, so po sklepnem računu za leto 1937./38. narasli na 2.704,8 milijona; Slovenija pa je plačala od tega 354,3 milijona ali 13.1%.⁸

Pri monopolih ni nikake vidnejše razlike, tako da smo na osnovi istega odstotka kakor leta 1930./31. (11%) plačali 194,4 milijona ali za 3,4 milijona več kot prej.

Celotni dohodki carin so se v tem času znižali za 28%; naše domače carinarnice pa so to leto pobrale samo še približno 176,5 milijona ali 16.8% skupne vsote. Ako odbijemo od tega še 1.8% skupne vsote, ostane za nas samo še 156 milijonov ali 15%. Na ta način dobimo odstotek oziroma vsoto, ki brez dvoma odgovarja resnični obremenitvi naše domače potrošnje.⁹

Pri takсах, ki se plačujejo v gotovini, je po uradnih podatkih naš delež narasel na 42,6 milijona ali 12.5%, pri kolko-

⁷ Ta vsota je sestavljena iz naslednjih postavk: iz proračuna vrhnje državne uprave (dotacije banovini) 29,4 milijona, pokojnine in invalidnine 145,8 milijona, pravosodje 43,4 milijona, prosveta 121,0 milijona, iz proračuna notranjega ministrstva 24,4 milijona, finančna uprava 42,9 milijona, kmetijstvo 3,9 milijona, iz proračuna trgovinskega ministrstva 9,0 in gradbenega ministrstva 21,0 milijonov. Krediti ministrstva socialne politike in narodnega zdravja niso upoštevani, razen morda v razliki (10,3 milijona) med vsoto teh števil in gornjim zneskom.

⁸ Odstotek sem izračunal na podlagi podatkov v Statističnem letopisu (Statistički God. 1938/39), globalno vsoto našega prispevka pa na podlagi skupnega donosa, kakor je izkazan v državnem sklepnem računu za 1937/38.

⁹ Seveda je tudi v tej vsoti najbrž še vedno obseženih nekaj carin, ki jih naši industrijci in trgovci stvarno prevalijo na odjemalce v drugih delih države. Toda za to plačujemo tudi mi v carinskem blagu, ki ga od tamkaj uvažamo, carino, ki je bila drugod plačana. Izraziti padeč carin, ki so jih pobrale naše carinarnice, kaže, da mora biti takega blaga vedno več, drugače si te spremembe ne bi mogli prav razložiti.

vinah in drugih taksah pa je zaradi občutnega zvišanja v letu 1937./38. poskočil od prejšnjih 60 milijonov vsaj na 70 milijonov, tako da smo plačali skupaj najmanj 112,6 milijona ali 13,6%. Vozninska taksa je dala po prejšnjem odstotku (10,5%) okroglo 40,6 milijona, tako, da je skupna vsota vseh taks 153,2 milijona.

Glede potrošnin je bilo v tem času precej sprememb, ki pa končnega uspeha niso bistveno predrugačile, tako da smo na mesto prejšnjih 116,8 milijona (13,4%) prispevali sedaj v državno blagajno okrog 111,0 milijona ali 12,2% celotnega zneska.¹⁰

Skupna vsota vseh teh davščin obremenjuje torej Slovenijo za 966,3 milijona ali z 12,5% vseh neposrednih in posrednih davkov ter monopolov v državi.

K temu pa moramo prišteti še različne manjše zneske, ki sicer večinoma ne spadajo med davščine, pa kljub temu izvirajo od nas ter nas obremenjujejo. Te postavke so: Delež pri čistem dobičku pošte in Poštne hranilnice (30,1 milijona)¹¹, železnic (28,7 milijona)¹², Državne hipotekarne banke ter Narodne banke

¹⁰ Najvažnejše spremembe so: potrošnino za sladkor so zvišali najprej leta 1931. na 6,25 oziroma 6,55 dinarjev, potem (1937/38) pa na 7,50 za kristalni in 8,05 za kockasti sladkor, tako da smo kljub manjšemu konsumu (kakih 950 vagonov) plačali to leto okrog 73,8 milijona ali dobrih 11% državne potrošnine. Nanovo so uvedli državno potrošnino na porabo elektrike in na žarnice, kar daje na podlagi podatkov o porabljeni električni energiji in skupnem iznosu te potrošnine (91,9 milijona) za Slovenijo okrog 16 milijonov ali 19% skupne vsote. Druge važnejše postavke v tej vrsti so: potrošnina na bencin 10 milijonov (11,7%), na pivo 4 milijone (15%), na kvas 2 milijona (10%) in razne druge potrošnine 5,2 milijona (13%). (Zadnji znesek je razmeroma majhen, to pa zaradi tega, ker izkazuje državni obračun vsega samo 915,4 milijona potrošnin, medtem ko jih ima Statistični godišnjak, od koder sem dobil vsoto poedinih vrst potrošnin, 936,1 milijona. Ker gornjih števil ni kazalo spreminjati, sem razliko odštel od ostanka, ki obsega razne potrošnine.)

¹¹ V tej vsoti je obseženih približno 16% skupnega čistega dobička ministrstva za pošte, telegraf in telefon (128,3 milij.) in Poštne hranilnice (59,9 milij.). Odstotek 16 odgovarja približno razmerju med saldi čekovnih računov v vsej državi in v Sloveniji ter je za Poštno hranilnico nekako pravičen. Delež ljubljanske poštne direkcije pri skupnem dobičku pa je v resnici večji. Do leta 1934./35. je bil ta delež po podatkih ljubljanske direkcije nekako 15%, nato, leta 1935./36. 28%, naslednje leto pa so naše pošte dale menda same okrog 34 milijonov dobička. (Primerjaj ing. Nagode: Naš promet, Spominski zbornik Slovenije, str. 415.)

¹² Ta vsota predstavlja 20% skupnega čistega dobička železnic v višini 143,5 milijona. V resnici je naš delež pri tem znatno večji. Ako računimo, da dajejo naše železnice na 1 km okrog 350 tisoč dohodkov, medtem ko znaša povprečje za vso državo le 210 tisoč (primerjaj Jugoslovanske železnice v sliki, številki in besedi; Ljubljana 1939, str. 23), bi na naše proge, ki zavzemajo 16,5% skupnega železniškega omrežja, odpadlo nad 40 milijonov čistega dobička.

(1,5 milijona)¹³ in povprečni delež (12,5%) pri postavki »razni mali dohodki« (4 milijone).

Končno spadajo v to vrsto tudi še dohodki državnih bolnišnic in zdravstvenih ustanov v Sloveniji (10,1 milijona) ter prebitki državnih gozdov in podjetij pri nas (9,7 milijona).¹⁴ Vsi ti zneski skupaj dajo vsoto 84,1 milijona.

Celotni pregled naših prispevkov k skupnim državnim dohodkom nam kaže torej naslednjo sliko:

Neposredni davki	354,3 mil. ali 13.1%
monopoli	194,4 „ „ 11.0%
carine	156,0 „ „ 15.0%
takse (voz. t. 10.5%)	153,2 „ „ 14.2%
potrošnine	111,0 „ „ 12.2%
pošta, železnice itd.	84,1 „ „ —.—
Skupaj	1.053,0 milijona

Skratka, celokupni delež Slovenije pri vseh državnih dohodkih znaša na podlagi tega najmanj okrog eno milijardo petdeset milijonov.¹⁵

*

Na drugi strani, pri uporabi državnih dohodkov pa smo takole udeleženi:

Na račun pokojnin in invalidnin prejemo okroglo 171,6 milijona.^{15a}

Iz proračunov poedinih ministrstev smo dobili na podlagi obračuna za leto 1937./38. naslednje zneske: ministrstvo za pravo-

¹³ Delež pri dobičku Hipotekarne banke sem izračunal na osnovi razmerja naših hranilnih vlog do skupne vsote naložb; delež pri dobičku Narodne banke pa po razmerju našega prebivalstva nasproti vsej državi. V resnici je tudi to premalo — zlasti če upoštevamo velike izgube in odpise teh denarnih zavodov v srbskih pokrajinah, kar občutno zmanjšuje dobiček, pri nas pa takih izgub in odpisov ni.

¹⁴ Državni gozdovi (z gozdovi verskega sklada) izkazujejo 5,8 milijona, državni rudniki pa nekako 3,9 milijona prebitka.

¹⁵ O posameznih postavkah, iz katerih je ta vsota končno nastala, bi se seveda dalo veliko razpravljati ter tu in tam tudi kake malenkosti spreminjati in popravljati. Vendar so kakšne večje razlike, ki bi na končni rezultat bistveno vplivale in ga nam v škodo spremenile, prav gotovo izključene.

^{15a} Povprečje zadnjih šestih let (1935—1939). Leta 1937./38. je bil naš delež pri pokojninah in invalidninah znatno višji (180,4 milijona), je pa takoj naslednje leto padel pod povprečje na 164,7 milijona. Zato te izredno velike vsote nisem upošteval, toliko bolj, ker tudi na drugi strani pri dohodkih nisem vstavil v račun nekaterih izredno ugodnih podatkov (zlasti pri železnicah in pošti), ki bi končni rezultat še za znatno več izboljšale, kot bi ga ta razlika poslabšala.

sodje 36,1 milijona;¹⁶ ministristvo prosvete: 124 milijonov; notranje ministristvo: 22,4 milijona; gradbeno ministristvo 8,5 milijona; poljedelsko ministristvo 4,9 milijona; ministristvo za gozdove in rudnike 3 milijone in ministristvo za socialno politiko in narodno zdravstvo 22,1 milijona.

Skupno smo torej prejeli iz proračunov teh ministristev 221,2 milijonov ali okrog 10% vseh proračunskih kreditov, ki so pri teh ministristvih odpadli na banovine.

K temu moramo prišteti še primeren odstotek od naslednjih vsot državnega proračuna oziroma obračuna za leto 1937./38.:

a) Krediti, ki se sploh ne dajo deliti, marveč so po sedanji ureditvi države nujno skupni. Ti krediti so: za vrhajo državno upravo 174,9 milijona, za odplačevanje državnih dolgov 971,7 milijona, za zunanje ministristvo (brez osebnih izdatkov) 93,9 milijona, za vojsko in mornarico 2.419,6 milijona, za žandarmenrijo 317,5 milijona, za vzdrževanje zgradb vrhnje državne uprave in ministristev 4,1 milijona. Vsi ti krediti dajo skupaj vsoto 3.981,7 milijona.

b) Krediti treh ministristev, pri katerih bi bila delitev po banovinah že sedaj mogoča, pa imajo tako sestavljene proračune, da je to v resnici izključeno. Ti krediti so (brez osebnih izdatkov za ministristva sama) naslednji: pri ministristvu financ (brez podjetij) 269,9 milijona, pri ministristvu za trgovino in industrijo 37,5 milijona in pri ministristvu za telesno vzgojo 12,3 milijona. Te tri vsote dajo skupaj 319,7 milijona.

c) Materialni izdatki vseh drugih ministristev (izvzemši ministristvi za promet in za pošte, telegraf in telefon, ki tu sploh ne prihajata v poštev) samih zase, to je brez tistih materialnih izdatkov, ki pripadejo banskim upravam. Ti izdatki so: za pravosodje 4,4 milijona, za prosveto 5,5 milijona, za notranje zadeve 19,3 milijona, za gradbe 16,9 milijona, za poljedelstvo 23,7 milijona, za trgovino in industrijo 4,1 milijona, za gozdove in rudnike (brez uprave državnih gozdov in rudnikov) 3,8 milijona, za socialno politiko in narodno zdravstvo 5,4 milijona in za telesno vzgojo 11 milijonov. Skupna vsota teh zneskov je 94,1 milijona.

Vse te tri vsote pod a), b) in c) dajo skupaj 4.395,5 milijona, od katerih moramo prevzeti na svoj račun najmanj toliko, kolikor odpade na nas po številu našega prebivalstva, to je 7,9%, kar bi dalo 347 milijonov. Ta in oni utegne kajpak ugovarjati.

¹⁶ V tej vsoti je obseženih poleg kreditov, ki so iz proračuna točno razvidni, še 0,8 milijona za upravno sodišče in oddelek B Stola sedmorice v Zagrebu, 2,7 milijona za kaznilnice (po informacijah iz ministristva) in 7 milijonov za katoliško Cerkev. (Po številčnem razmerju katoličanov bi odpadlo na nas samo 5,5 milijona.)

češ da smo dolžni tudi za te izdatke prispevati več, ker je pač naša davčna moč večja. Zato bomo, da se izognemo slehernemu pomisleku, tudi tu odmerili naš delež v višini 10%, to je v istem razmerju, kakor smo udeleženi pri kreditih, ki se delijo na banovine. Na tej osnovi pa bi prevzeli od skupnih izdatkov 439,6 milijona.¹⁷

Končno moramo določiti še naš delež pri osebnih izdatkih za ministrstva, ki smo jih v dosedanem računu izločili. Skupna vsota teh izdatkov za leto 1937./38. je bila 144,7 milijona. Če upoštevamo, kako malo je po ministrstvih našega slovenskega osebja (in še od tistih, ki so tamkaj, jih je nekaj samo dodeljenih, plačujejo pa se iz kreditov za banovino), prav gotovo nismo dolžni prispevati za te izdatke več kot polovico povprečja, to je 5% ali 7,2 milijona.¹⁸

Na ta način dobimo glede celotne naše udeležbe pri državnih izdatkih sledečo sliko:

Pokojnine in invalidnine . . .	171,6 milj. ali 16,5%
neposredni delež pri kreditih različnih ministrstev . . .	221,2 „ „ 10,0%
prispevek h kritju skupnih potreb (vštevši osebne izdatke ministrstev)	446,8 „ „ 10,0%
Skupaj . . .	839,6 milijona

Celotna razlika med našimi prispevki v državno blagajno in vsemi prejemki iz nje, je torej tudi po tem računu polnih 210 milijonov.

*

Kljub nenavadni podobnosti končnega rezultata v računu za leto 1930./31. in leto 1937./38. moramo opozoriti še na nekatere važne razlike med obema računoma. Najvažnejše so naslednje:

¹⁷ V resnici je ta delež previsok, prav gotovo pa ni prenizek. Pomisliti je namreč treba, da imamo tu opravka z izdatki, od katerih je večji del tako stalnih, da so skoraj neodvisni od menjajočih se državnih dohodkov. (To ne velja samo glede izdatkov za vrhno državno upravo in odplačilo dolgov, marveč tudi v precejšnji meri glede izdatkov za vojsko in mornarico kakor tudi za žandarmerijo.) Če prevzamemo od teh izdatkov nase 2,1%, to je polnih 100 milijonov več kot bi bili dolžni plačati po številu našega prebivalstva, pomeni to, da bodo drugi za vse to kratko in malo toliko manj prispevali. Na ta način pa postane stvarna razlika v obremenitvi Slovenije in drugih pokrajin v državi še večja, kot bi se zdelo zgolj na osnovi tega, za koliko je naš delež višji od odstotka našega prebivalstva.

¹⁸ Drugače bi kajpak bilo, če bi imeli doma dela in prilike za zaslužek na pretek, ter bi bilo vseeno, koliko mest je za naše ljudi v državni službi na razpolago. V tem primeru bi morali tudi tu odmeriti svoj prispevek v enaki višini kot pri drugih izdatkih. Ker pa v resnici ni tako, je to znižanje našega deleža brez dvoma upravičeno.

V računu za leto 1950./51. niso bili med dohodki vštetí nekateri zneski (delež pri čistem dobičku železnic, državnih gozdov in podjetij ter dohodki državnih bolnišnic in drugih državnih zdravstvenih zavodov v Sloveniji), ki bi povečali končni prebitok za kakih 50 milijonov. Na drugi strani pa je avtor prvega računa štel med fiskalno obremenitev Slovenije vse carine, pobrane pri nas, medtem ko smo mi šteli semkaj samo 15% skupnega donosa carin, zaradi česar je njegova obremenitev Slovenije za 72,5 milijona višja, kot bi bila po našem računu. Prav tako je odmeril naš delež pri skupnih izdatkih po takratnem številu prebivalstva (8.2%), kar je dalo 76 milijonov manj, kot bi dobili na osnovi našega odstotka (10%).

Račun iz leta 1950./51., ki je bil torej zaradi teh razlik domala za 150, oziroma — po odbitku onih 50 milijonov, ki so bili med dohodki izpuščeni — skoraj za 100 milijonov ugodnejši, je izkazal za toliko več prebitka, kot bi ga dobili na podlagi istih podatkov po našem računu. Obratno pa bi naš račun, če bi šteli nam v dobro vse carine, ki smo jih doma pobrali in bi naš delež pri skupnih izdatkih (z osebnimi vred) odmerili samo po številu prebivalstva, pokazal še za okroglih 110 milijonov ugodnejšo sliko. Z drugimi besedami se to pravi, da se je naš prebitok v korist države od leta 1950./51. do leta 1957./58. povečal za 70 do 110 milijonov.

Če je torej neznan avtor pregleda o fiskalni obremenitvi Slovenije v letu 1950./51. sklenil svoje dokaj previdno in ne pretirano sestavljene račune z ugotovitvijo: »Mislimo, da nam gornji računi in podatki dovolj jasno povedo, da Slovenija ne predstavlja za državo v finančnem pogledu nikako breme, temveč nasprotno le veliko korist,« potem smemo po današnjem stanju stvari reči to še v veliko večji meri in z večjo pravico. Najmanj, kar smemo brez vsakršnega pretiravanja trditi, je, da smo vsaj v količkah rednih gospodarskih razmerah plačevali v državno blagajno povprečno dobrih dvesto milijonov več, kot smo iz nje prejeli, oziroma kot bi bili dolžni prispevati vanjo za skupne državne potrebe. V zadnjih letih pa je ta naša obremenitev narasla znatno preko te vsote.¹⁹

¹⁹ V resnici pa niti ta slika ni dovolj popolna in se naša obremenitev iz nje še ne vidi v pravi meri. Ne smemo namreč pozabiti, da pri vseh teh svojih računih nismo upoštevali mnogoštevilnih osrednjih fondov (leta 1957./58. so jih izkazali 105, sedaj pa jih je še več), ki imajo blizu 1,800 milijona kapitala, 876,7 milijona dohodkov in 442,7 milijona izdatkov. Denarno poslovanje teh fondov se ne izkazuje v državnem proračunu (izvzemši nekatere prispevke vanje), zato si o njem tudi ne moremo ustvariti prave slike. Vemo le, da moramo

Da pa nam bo zares jasno, kaj te naše ugotovitve za nas stvarno pomenijo, se ne smemo ustaviti pri golem podatku, koliko znaša naš letni finančni deficit nasproti državi. Pod suhimi številkami, zlasti če so tako velike, si pri nas le malokdo predstavlja res kaj konkretnega in realnega. Zato je potrebno, da si stvar tudi s te plati nekoliko ogledamo.

Za zgled naj omenim najprej, da so znašali stroški našega banovinskega proračuna v letu 1937./38. vsega 162,6 milijona ali približno $\frac{1}{5}$ čistega prebitka, ki sem ga zgoraj izračunal. Celokupni materialni in osebni stroški vseh naših podeželskih in mestnih občin z Ljubljano vred, so bili v istem letu komaj za $\frac{1}{5}$ višji od te vsote. Vsa gradbena in cestna rekonstrukcijska dela, ki so jih izvršili zadnja štiri leta (1935—1938) pri nas iz državnih sredstev (skupno za 54,5 milijona), pa predstavljajo le dobro četrtino enoletnega našega deficita na račun države.

Skratka, vsa javna dela, ki so jih pri nas v teku cele vrste let izvrševali na račun države, predstavljajo le majhen drobec v primeri s tem, kar smo leto za letom preveč plačevali, hočem reči, preveč v primeri s tem, kar bi bili ob pravični razdelitvi dolžni plačevati.

Pa recimo, da so vse gornje številke, ki govore nam v prilogo, vendarle preveč optimistične, da je naša izguba ali škoda v resnici le znatno manjša. Tudi če bi bilo od teh 200 in še več milijonov, ki smo jih tu naračunali, resničnih samo polovica, je to vsota, ki pomeni za nas, za naše skromne, da ne rečem beraške razmere, nekaj tako velikega, da si komaj moremo prav misliti, koliko je to.

Le pomislimo, če bi nam bilo teh sto milijonov eno samo leto na razpolago, oziroma če bi nam ostali doma, pa bi lahko takoj postavili v Ljubljani najmodernejšo bolnišnico in bi bilo te naše

ob najrazličnejših prilikah vanje prispevati in pa, da le redkokdaj priteče iz njih nazaj k nam kaka upoštevanja vredna vsota. Kako občutno je včasih nesorazmerje med tem, kar moramo v te fonde plačevati in kar iz njih dobivamo, se lepo vidi pri novem cestnem fondu (ustanovljenem leta 1938.), v katerem naj bi se zbirala sredstva za odplačevanje dvemilijardnega kredita za gradnjo državnih cest. Po sedanjih načrtih naj bi Slovenija dobila iz tega kredita v teku šestih let 209 milijonov, ali 10,5%, v cestni fond pa bo po računih poznavalcev prispevala okrog 17% vseh njegovih dohodkov. To pomeni, da bomo morali za omenjenih 209 milijonov vrniti okrog 340 milijonov. (Prim. Vrhunec: Slovenija v šestletki cestnih del, Tehnika in gospodarstvo, št. 1—2, 1939.) — Vrh vsega pa moramo omeniti, da v tem, kar smo tu navedli, še niso obseženi vsi fondi. Poleg tega pa bi bilo treba odkriti še tajne računa tako imenovane obratne glavnice glavne državne blagajne. Ta račun je leta 1937./38. znašal nad 1,4 milijarde, ne da bi se dalo zanesljivo reči, kaj vse se z njim krije.

sedanje sramote na mah konec; s tem zneskom bi pokrili vse nujnejše potrebe naše univerze in še bi nam ostale lepe vsote za to in ono. Če bi pa imeli leto za letom ta denar sami v svojih rokah, bi lahko s sistematičnim in smotrnim delom v nekaj letih izvršili celo vrsto velikih in važnih del, skaterimi bi se zlasti tudi blagostanje naših revnih podeželskih plasti dvignilo na vsaj kolikor toliko človeško višino. Seveda ne bi smeli tega denarja razmetavati na vse strani v obliki drobnih mrvic, ki za trajno največkrat bore malo ali nič ne koristijo, marveč le ljudi zapeljujejo, da se na vse strani pulijo in prodajajo za podpore, ki jih morajo končno tako ali tako sami plačati.

*

Seveda se bo tudi še po vsem tem najbrž oglasil kak pristno slovenski malodušnež ter bo boječe vprašal, kam pa bomo, če se sporazum s Hrvati razširi tudi na nas, z vsemi tistimi našimi ljudmi, ki so danes v najrazličnejših državnih službah raztreseni po Macedoniji, Srbiji, Bosni in morda tudi kje na Hrvaškem. V resnici ne bi bilo treba na ta pomislek niti ne odgovarjati, če ne bi bil za nas in našo hlapčevsko miselnost tako značilen. Tako pa se moramo vsaj kratko tudi pri njem ustaviti.

Predvsem se vprašajmo, kakšna pa so po veliki, veliki večini tista mesta, ki jih naši ljudje v državni službi izven Slovenije zavzemajo? Ali niso to z nekaj redkimi izjemami le nizke in najnižje službe, za kakršne bi bilo pri nas doma ob količkaj razvitejšem upravnem in gospodarskem življenju dovolj nadomestila? To velja toliko bolj, ker bi se s prenosom večine poslov, ki jih danes v centrali rešujejo na mesto nas, ponajveč neslovenski uradniki, upravni aparat doma nujno povečal in bi nastalo doma veliko novih, tudi boljših mest in služb. Končno bi lahko opomnili še na to, da je tudi v naši deželi na različnih področjih, zlasti v carinski in finančni, pa tudi prosvetni službi dokaj neslovenskih nameščencev, tako da bi ob natančnem pregledu ta bilance ne bila za nas nikakor ne tako obupno pasivna, kot se utegne zdeti na prvi pogled.

Vendar moramo reči, da je vsako tako preštevanje in računanje skrajno malenkostno in zares samozavestnega naroda nevredno. Zakaj, naj bodo vse te reči take ali drugačne, eno je popolnoma gotovo: Narod, ki bi se zaradi peščice srednjih in nižjih uradnikov in drugih javnih uslužbencev, ki bi utegnili pasti na njegovo breme, bal večje samostojnosti in jo odklanjal, tak narod res ne bi bil vreden resnične svobode, zanj je le suženjstvo.

Če bi bili Slovenci res taki malodušni računarji, potem bi morali dati prav »Hrvatskemu dnevniku«, ki je zapisal na račun takega govorjenja: »Narod si ne more dati poraznejšega pričevala, kakor če pravi, da bi mu finančna samostojnost prinesla škodo. Ker če bi bilo tako, bi to pomenilo, da hoče živeti ta narod na račun drugih.« (»Hrvatski dnevnik«, 1. novembra 1939.) Upajmo, da v resnici le ni tako. Prav zato pa smo toliko bolj dolžni skrbeti, da ne bomo nikomur dajali povoda za take očitke.

Vse to velja toliko bolj, ker nam je zgornja, povsem objektivna razčlenitev naših finančnih dohodkov in potreb jasno pokazala, da bi ob kar največji finančni samostojnosti lahko znatno bolje krili svoje potrebe, kot jih krijemo danes. Zato bi morali vsi pomisleki glede take finančne samostojnosti, kot je nujno potrebna, če naj se sporazum s Hrvati resnično izvede in na nas razširi, med nami enkrat za vselej utihniti, tako da ne bi o teh rečeh nihče več niti za hip ne podvomil, kaj šele o tem drugim govoril. Zlasti izobraženci in prav posebno še tisti, ki imajo v aktivni politiki kaj besede, smo vsi brez izjeme to dolžni narodu, ki je — gotovo ne le po lastni krivdi — tako malo samozavesten, da se da s takimi malodušnimi pomisleki trapiti in odvracati od najvažnejših svojih ciljev in nalog.

III. Gospodarska stran vprašanja o slovenski banovini.

Glede različnih gospodarskih oziroma gospodarsko političnih težav in vprašanj, ki jih nekateri načenjajo v zvezi z zahtevo po razširitvi sporazuma s Hrvati tudi na Slovenijo, je stvar vsaj načelno mnogo preprostejša in lažja.

Že v začetku smo rekli, da nimajo te reči in ta vprašanja s sporazumom in njegovo razširitvijo na nas nikake neposredne in bistvene zveze. Uredba o ustanovitvi Banovine Hrvatske (čl. 2. al. 1. in 2.) prenaša z gospodarskega področja na banovino »posle kmetijstva, trgovine, industrije, gozdov, rudnikov, gradb in (dodajmo še to) socialne politike. Vsi ostali posli ostanejo v pristojnosti organov državnih oblasti na vsem ozemlju države.«

Posebej »ostanejo v pristojnosti državnih oblasti tudi posli, ki so posebno pomembni za obče koristi države, kakršni so:

rudarska zakonodaja in državna rudarska podjetja. Pri podeljevanju rudarskih koncesij, ki zadevajo narodno obrambo, postopa banovina sporazumno z vojaško upravo. Če bi se ne sporazumeli, odloči ministrski svet« (čl. 2., al. 3., toč. 3.);

gradnja in vzdrževanje državnih prometnih sredstev in ostalih državnih objektov (čl. 2., al. 3., toč. 4.);

zunanja trgovina in trgovina med banovino in ostalimi deli države (enotnost carinskega in trgovinskega področja« (čl. 2., al. 3., toč. 7.);

zakonodaja o merah in utežih, o zaščiti industrijske svojine, o poslih privatnega zavarovanja in o zavarovalnih družbah (čl. 2., al. 3., toč. 8.);

menično pravo, čekovno pravo, trgovinsko pravo, stečajno pravo, obligacijsko pravo, pomorsko pravo, avtorsko pravo (čl. 2., al. 3., toč. 9.);

obča načela delavskega prava in zavarovanja kakor tudi obča načela vodnega prava (toč. 12.).

Zaradi zavarovanja narodne obrambe se zagotovi vojaški upravi potreben vpliv v stvareh proizvodnje in prometa (čl. 2., al. 4.).

Vse te določbe v uredbi o Banovini Hrvatski merijo jasno in določno na to, da se ohrani in zajamči neoviran razvoj gospodarskega življenja v vsej državi kot eni sami celoti, razen, kolikor bi posebne potrebe narodne obrambe zahtevale kakšne drugačne ukrepe. Da ne bi bilo prav nič mogoče dvomiti o pravem smislu teh določb, je, kakor smo videli, v točki 7., kjer je govor o zunanji trgovini in trgovini med (hrvaško) banovino in ostalimi deli države, proti običajem zakonodajne tehnike v oklepaju izrečno poudarjena »enotnost carinskega in trgovinskega področja«.

Na podlagi jasnega besedila in smisla, ki ga ima sporazum s Hrvati in s tem tudi uredba o ustanovitvi Banovine Hrvatske, je torej povsem neosnovana vsakršna bojazen, da bi z razširitvijo sporazuma na Slovenijo, država razpadla na več ločenih gospodarskih in trgovinskih področij in bi zaradi tega nastale za naše gospodarstvo kake posebne težave in nevarnosti. Kdor o tem govori, se ni potrudil, da bi besedilo sporazuma, ki je bilo objavljeno tudi v naših časopisih, pazljivo prebral, ali pa ima pri tem svojem početju kake druge postranske namene, ki nimajo z našimi narodnimi koristmi in tudi ne z resničnimi interesi našega slovenskega gospodarstva nikake prave zveze.

*

Ugotovimo torej enkrat za vselej:

Gledé naše zunanje gospodarske politike se s sklenitvijo sporazuma s Hrvati ni nič bistvenega spremenilo in se tudi ne bo, če se ta sporazum razširi na Slovenijo. Zunanja gospodarska politika države (sklepanje trgovinskih in carinskih pogodb) bo prej ko slej enotna, kakor je bila vsa leta dosedaj.

Drugo vprašanje je seveda, koliko je ta politika dosedaj ustrezala potrebam in zahtevam našega domačega, slovenskega gospodarstva. O tem tu ne bomo govorili. Samo toliko naj pripomnim, da nam ravno nova ureditev države, kakršna mora slediti sklenitvi sporazuma s Hrvati

in njegovi razširitvi na nas, odpira pot, da bomo tudi v naši zunanji gospodarski politiki laže zastopali in uveljavljali naše upravičene gospodarske interese in koristi — seveda, če se bomo za to dovolj potrudili in če bomo znali to prav storiti.

Skoro isto velja tudi glede notranje gospodarske politike v državi. Tudi v tem pogledu se s sporazumom in njegovo razširitvijo na vse dele države stvar v jedru ne bo kaj več spremenila, vsaj tako ne, da bi se morali tega resno bati. Carinskih meja med novimi banovinami ne bo; na kaj takega menda tudi nihče nikdar ni mislil. Drugih takih odločilnih sprememb na tem področju pa tudi ni pričakovati.

Seveda se ne da tajiti, da se kljub temu utegnejo po razširitvi sporazuma na vso državo, pojaviti kje kake »lokalne avtarkične tendence«. Toda to samo na sebi še ni važno. Glavno in odločilno vprašanje je, ali odpira sporazum in njegova razširitev, kake posebne možnosti za uveljavljanje in uresničevanje takih teženj. Prav tega pa ni mogoče resno trditi, še manj pa dokazati.

Zato je vse tisto govorjenje, češ kako pa bomo potem Slovenci izvažali in prodajali svoje industrijske izdelke v druge pokrajine v naši državi, tako čudovito iz trte izvito in jalovo, da se človek samo še vprašuje, kako je sploh mogoče, da se kdo da s takimi rečmi begati. Kakor da je dosedaj kdo v drugih delih države kupoval kakršno koli blago od naših industrijcev in trgovcev le zaradi centralizma, iz čiste in nesebične unitaristične miselnosti! Ne bodimo smešni! Dokler bodo kje naše blago potrebovali in ne bodo mogli nikjer drugje dobiti pod ugodnejšimi pogoji zanj pravega nadomestila, toliko časa ga bodo od nas kupovali, pa naj bo država unitaristično in centralistično ali pa avtonomistično in federalistično urejena. Kakor hitro pa se jim bo kjer koli odkrila prilika, da bi lahko dobili za enako ceno boljše blago, ali pa enako blago za ugodnejšo ceno, jih ne bo nobena ureditev države sama na sebi odvrnila od tega, da bi nas ne zapustili in se drugam obrnili.

Tega niti ne smemo nikomur zameriti, ker tudi sami v teh rečeh nič drugače ne ravnamo, nismo prav nič boljši, nič bolj nesebični. Nasprotno, tudi mi gremo najrajši tja kupovat, kjer dobimo najboljše blago po najugodnejši ceni, pa naj si bo slovensko ali neslovensko, morda kar tuje, od drugod uvoženo.

Seveda so tudi v teh rečeh neki oziri, preko katerih ne bi smeli kar tako iti. Toda tako upoštevanje različnih negospodarskih, n. pr. narodnih, socialnih in podobnih okolnosti ima celo nasproti tujemu, uvoženemu blagu razmeroma ozke meje. Skratka, po teh ozirih in vidikih se ljudje praktično ravnajo največkrat le, kolikor jih k temu sili carinska obremenitev tujega blaga. V notranjosti države, kjer so take carinske pregraje izključene, pa je to še veliko težje, na splošno smemo reči kar nemogoče.

Isto velja tudi glede vseh tistih naših kvalificiranih delavcev, obrtnikov, služkinj itd., ki žive raztreseni po vsej državi ter si tamkaj služijo svoj kruh, pa menijo nekateri, da bodo morali, brž ko bi se sporazum razširil na Slovenijo, zapustiti ta svoja mesta ter se vrniti nazaj v Slovenijo ali pa oditi v tujino. Tudi o vseh teh ljudeh moramo reči, da niso dobili nikjer dela in zaslužka zaradi centralistične državne ureditve, marveč edinole zato, ker so jih tamkaj potrebovali in jim zaradi njihove strokovne usposobljenosti, pridnosti, zanesljivosti in drugih takih lastnosti in sposobnosti dali prednost morda celo pred domačimi močmi. Te lastnosti in sposobnosti jih bodo obdržale na njihovih mestih popolnoma neodvisno od centralistične, avtonomistične ali federalistične državne ureditve vse dotlej, dokler se ne bodo pričele pojavljati za ta opravila druge, sposobnejše in boljše moči.

*

Z vsem tem seveda nočem reči in tajiti, kakor da ne bi imeli že danes v naši državi nekaterih težkih in bolečih gospodarsko in socialno političnih problemov, ki hudo zadevajo zlasti nas Slovence in naše domače gospodarstvo. Samo dvoje naj omenim.

Prvič to, da smo kot agrarno pasivna dežela močno prizadeti pri splošni agrarni in posebej še pri cenovni politiki države glede žita in moke, ki ju moramo v tako veliki množini uvažati iz drugih pokrajin naše države. Če moramo n. pr. danes zaradi državne intervencije na trgu plačevati za žito in moko skoro trikratno svetovno ceno in nas to stane v enem samem letu kakih 80 milijonov dinarjev, potem je to za nas brez dvoma zelo, zelo važna in težka zadeva.

Toda tudi to je stvar, ki nima s sporazumom samim na sebi in z njegovo razširitvijo neposredno nič opraviti. Z drugimi besedami se to pravi, da se bomo morali proti taki pretirani intervencionistični politiki v enem in drugem primeru enako odločno in trdo boriti, razen če se nam kdaj posreči, da jo bomo s primerno organizacijo pristojnih organov že v kali onemogočili. To pa je problem, kateremu se ne bi mogli v nobenem primeru izogniti.

Drugo tako kočljivo in težko vprašanje je, kako dolgo bo naša industrija in trgovina še lahko obdržala sedanji trg v drugih delih države, oziroma kdaj in v kakšni meri jo bodo od tamkaj izpodrinila nova domača podjetja in domače trgovine. Tudi to vprašanje je za nas prav gotovo zelo važno — čeprav nekateri v tem pogledu najbrž le preveč pretiravajo. Zopet pa velja, da je tudi to vprašanje popolnoma neodvisno od sporazuma in ustanovitve nove slovenske banovine. Kdor pa bi hotel tu po sili najti neko

tesnejšo zvezo in medsebojno odvisnost, bo moral končno le priznati, da daje vprav sedanja centralistična ure-ditev države osrednjim oblastem veliko več možnosti za umetno pospeševanje velikopotezne industrializacije južnih delov države, kot bi bilo to mogoče ob enakomernejši in pravičnejši razdelitvi politične in finančne moči po vseh pokrajinah države.

Kolikor pa je ta razvoj v smeri k industrializaciji utemeljen v naravnih stvarnih življenjskih potrebah in pogojih, bi se mu zaman skušali upirati. Namesto tega bi morali misliti v prvi vrsti na to, kako se mu bomo pravočasno prilagodili. Ravno za ta namen pa nam bo politična in finančna samostojnost slovenske banovine največ koristila in pomagala.

*

Tako torej vidimo, da se ob količkaj zdravem in treznem preudarku zrušijo v nič vsi tako imenovani gospodarski razlogi in pomisleki proti takojšnji ustanovitvi slovenske banovine z enako samostojnostjo, kot so jo dobili Hrvati. S pravilnega slovenskega narodno gospodarskega in socialnega vidika ne more biti proti temu zares nikakega stvarnega in utemeljenega ugovora. Vse, kar proti temu navajajo, je le izraz malenkostnih osebnih interesov ali pa so to celo le povsem za las privlečene prazne marnje, ki pri takih velikih narodnih odločitvah sploh ne bi smele imeti nikake vloge in nikakega vpliva.

Mar naj se odrečemo svojim najvažnejšim narodnim ciljem in idealom samo zaradi prehodnih neprilik in težav, ki utegnejo zadeti tega ali onega našega gospodarstvenika, ki lahko sedaj zaradi dobrih zvez v centrali z uspehom vodi svoje gospodarske posle, pa se boji, da bi v novih razmerah te zveze izgubile do-bršen del svoje veljave in praktičnega pomena?

Gotovo ne smemo omalovaževati in podcenjevati nikogar, ki je — čeprav le zaradi zasebne koristi — svoje gospodarstvo med nami s poštenim delom izpopolnil, ga okrepil in utrdil. Vendar bi se reklo postavljati stvari na glavo, ako bi zahtevali, naj se naša narodna politika v temeljnih vprašanjih in v najodločilnejših trenutkih ravna po zasebnih pridobitnih željah in potrebah nekih anonimnih gospodarstvenikov, ne pa po tem, kar očitvidno terjajo interesi in koristi vsega naroda in za kar se zavzema tudi legitimno predstavništvo naših gospodarskih krogov. Zakaj, nazadnje je in mora biti tudi vse pridobitno in sploh vse gospodarsko življenje zaradi naroda in zanj, ne pa narobe, da bi se moral ves narod in bi se morali vsi njegovi cilji

podrediti zasebnim pridobitnim vidikom in težnjam gospodarstvenikov.

Niti to ni in ne sme biti odločilno, ali nam sedanja ureditev naših odnosov do države omogoča večjo mero splošnega blagostanja, kot si ga moremo trenutno obetati od nove organizacije. Tako malenkostno materialistično gledanje bi le preveč spominjalo na Izraelce, ki so, ko jih je Mojzes odvedel iz egiptovskega suženjstva, v trenutnih stiskah sredi puščave godrnjali zoper njega, češ, zakaj jih ni pustil v Egiptu, kjer so, čeprav nesvobodni, živeli ob loncih mesa in obilici kruha, tu pa morajo lakote umirati.²⁰ Tak in še slabši je rod tistih naših pridobitnikov, ki hočejo, naj bi zaradi njihovih trenutnih koristi ves narod zavrnel svoje stare ideale svobodnega in samostojnega življenja.

IV. Sklepne misli.

Iz vseh dejstev in ugotovitev, ki smo jih spredaj navedli, se vidi povsem jasno in nedvoumno, da ni prav nobenega finančnega ali gospodarskega razloga, zaradi katerega naj bi se ne potegovali za to, da se čimprej ustanovi tudi nova slovenska banovina z enakim delovnim področjem in z enako samostojnostjo, kot jo ima nova hrvaška banovina. Nasprotno, vsa ta dejstva in ugotovitve kažejo, kako potrebno in koristno bi bilo, da se to res nemudoma zgodi.

Iz vsega, kar smo tukaj videli in dognali, pa sledijo še nekatera druga važna spoznanja glede sporazuma in njegovih posledic za nas kakor tudi za celotno preureditev države.

*

Predvsem je na podlagi prednjih dognanj pač dovolj jasno, da vprašanje sporazuma in njegove razširitve na vso državo nikakor ni morda zgolj in tudi ne pretežno politično vprašanje, marveč je to v največji meri finančna in tudi gospodarska zadeva.

Naj kdo obrača vse te reči, kakor hoče, naj postavlja različna narodnostna in kulturna vprašanja še tako v ospredje, pravo realistično gledanje na najvažnejše pogoje in probleme zadovoljnega in uspešnega sožitja Srbov, Hrvatov in Slovencev v skupni državi, nam kaže v neosporljivi jasnosti, da gre pri vsem tem vendarle v zelo, zelo veliki, da ne rečem pretežni meri za materialne interese in koristi.

To ne velja samo za Hrvate, ki so to že sami pravočasno spoznali in javno ugotovili. Isto velja tudi za nas Slovence, le da mi kot majhen in siromašen narod z razmeroma visoko

²⁰ Prim. 2. Moz. 16, 3.

civilizacijo in s tem združenimi potrebami to še posebno bridko občutimo.

Če torej velja — in o tem pač nihče ne dvomi — da kljub vsem dosedanjim velikim in važnim ukrepom ni mogoče govoriti o resnični rešitvi hrvaškega vprašanja, dokler se ne rešijo tudi osnovna finančna in s tem združena gospodarskopolitična vprašanja, potem moramo Slovenci še prav posebno poudariti temeljno važnost, ki jo imajo te reči za zadovoljivo rešitev našega, slovenskega vprašanja.

*

Drugo važno spoznanje, ki se mi zdi na osnovi prednjih naših ugotovitev povsem očitno, je, da se dajo vsa važnejša vprašanja sporazuma in njegove razširitve na vso državo res uspešno in dobro reševati edino v celoti, kot ena sama enota.

Kakor se življenje posameznega naroda in države ne da brez občutne škode raztrgati na več povsem ločenih področij, tako je tudi nemogoče praktično ločiti politično stran sporazuma od njegove finančne in gospodarske strani ter jo neodvisno od te obravnavati in urejati. To bi bilo povsem jalovo početje ali pa neiskreno slepomišenje, ki bi končno več škodilo kot koristilo.

Pa ne samo to. Slika, ki smo jo spredaj razgrnili, nam tudi kaže, kako napačna, da ne rečem usodna, je tista misel, ki smo jo tudi že pri nas slišali, češ: naj najprej Hrvatje rešijo svoje vprašanje in uredijo svoje razmere v državi in doma, potem bomo šele videli, kako se bo vsa stvar izkazala ter bomo lahko zares preudarno, brez tveganja šli na delo za rešitev slovenskega vprašanja.

Kdor se je le malo poglobil v finančne ter gospodarskopolitične razmere in probleme, ki smo jih spredaj začrtali in nakazali, bo moral priznati, da je vse naše življenje v državi za kaj takega mnogo pretesno med seboj povezano in prepleteno. Zato je nemogoče misliti, da bi od celotnega državnega organizma brez večje škode in nevarnosti odtrgali in po svoje uredili najprej en važen del, zatem drugega — tako da bi o tretjem končno niti več prav ne vedeli, kaj je in kaj predstavlja, ali je to še vedno Jugoslavija, ali pa je ta ostanek n. pr. samo še Srbija.

O ljudeh, ki si reševanje naših velikih notranjepolitičnih vprašanj tako zamišljajo, ni mogoče reči nič drugega, kakor da v resnici ne vedo, kaj je država, kakšen smisel in pomen ima, ali pa ne mislijo iskreno ter iščejo samo, kako bi vso stvar speljali na tako pot, da bi se vse skupaj zmaličilo in bi končno ostalo vse po starem.

Še več. Če se poglobimo v vso zamotanost in prepletenost naših finančnih in gospodarskopolitičnih problemov in vprašanj,

se nam tudi pokaže, da bi bila zares velika in usodna napaka, ako bi hoteli vprašanje upravne, finančne in gospodarske samostojnosti slovenskega, hrvaškega in srbskega naroda v državi reševati za vsakega posebej in bi priznali vsakemu drugačen položaj, to se pravi drugačno samostojnost, drugačne pravice in dolžnosti. Ob taki neenotni rešitvi celotnega problema bi namreč na vseh straneh nujno vzbudili občutek novih neenakosti in novih krivic, bi na ta način dali le še povod za novo nezadovoljstvo in nova nasprotovanja.

Vezi, ki nas vežejo na skupno državo, so mnogo preveč življenjske in prav zato tudi preveč nežne, da bi jih mogli zgolj računsko v obliki materialnih interesov in koristi zares pravilno zmeriti in odtehtati ter jih vsestransko zadovoljivo urediti. To je mogoče edinole ob taki enotni ureditvi, ki daje vsakomur zavest in občutek, da smo vsi vsaj približno enako deležni dobrih in slabih posledic skupnega življenja v eni in isti državi. Zato najbrže ne bi bilo pretirano, ako bi rekel, da smo vso težo centralizma in njegovih hudih posledic vendarle le še laže in z manjšim odporom prenašali, kot bi mogli prenašati morebitno čeprav manjšo, pa v ustavi odkrito utrjeno neenakost in neenakopravnost v novi državni ureditvi.

*

Tretje spoznanje, ki se nam ob našem razmišljanju še jasneje odkrije in utrdi je, kako nujno in strogo se bodo morali v novi državni ureditvi ločiti posli in organi osrednjih državnih oblasti od poslov in organov nove srbske banovine. Če je to potrebno že iz psiholoških in politično upravnih razlogov, potem je še veliko bolj važno in nujno iz finančnih in gospodarskopoličnih interesov.

Politika sporazuma zahteva jasnost in iskreno sodelovanje tudi v teh rečeh. Prav tu pa so zares čisti in pošteni računi brez dosledne in stroge ločitve skupnih, državnih zadev od posebnih, srbskih kratko in malo nemogoči. Pri denarju se pač neha ljubezen; to velja povsod, v politiki pa še prav posebno. Zato je prvi in najnujnejši pogoj za resničen sporazum, da v središču pošteno ločimo blagajne.

Pa tudi kolikor gre za vprašanja in probleme skupne narodno-gospodarske politike je ta stvar zelo, zelo važna in nujna. Tudi tu je namreč treba ločiti med splošnimi, za celoto važnimi gospodarskopoličnimi interesi in vidiki, pa med zgolj enostranskimi, četudi še tako upravičenimi potrebami in zahtevami srbskega gospodarstva. Tudi tu je treba ločiti predstavnike in zastopnike enega in drugega. Samo tako se bo mogla naša skupna narodno-gospodarska politika dosledno in smotrno uravnati po pravih

skupnih vidikih, samo tako se bodo mogli v njenem vodstvu primerno uveljavljati upravičeni posebni gospodarski interesi vseh pokrajin v državi.

Tako ločitev moramo toliko bolj zahtevati, ker bodo glavni predstavniki srbskih, zlasti pa belgrajskih gospodarskih krogov imeli zaradi neposrednih stikov z odločujočimi organi osrednjih državnih oblasti tudi še potem več prilike in možnosti za praktično uveljavljanje svojih posebnih interesov in teženj. Kaj pa pomenijo v teh rečeh neposredni osebni stiki in osebne zveze, tega pač ni treba še posebej razlagati. Prav zato smemó reči, da je kar najpopolnejša ločitev osrednjih državnih organov od organov lokalne srbske uprave eden prvih in najbistvenejših pogojev za kolikor toliko vsestransko pravično in zadovoljivo ureditev teh težkih in kočljivih vprašanj.

STANKO VUK

GRM

Ob vodi, ki je črna ko tegoba,
brinjev grm v vetru čepi.
samó žalost se vanj lovi
in senca divjega goloba.

STANKO VUK

OKTOBER

V koruzi šumi veter
— oktobrski večer se peni. —
Tema med hišami
diši po polenti, jeseni.

Ko da jih je prerasel
mah, ždiijo kmetice, mirne
ob ognju, z rjavimi obrazi,
z lasmi ko trave močvirne.

V pozlačeni skrinjici
starinska ura niha.
V krčmi pijanci pojó.
Iz pesmi oktober diha.

IGOR

(Nadaljevanje.)

Nekaj dni pozneje je Robert Clerc stopil v mojo pisarno. »Šel sem mimo,« je dejal. »Pokadila bova cigareto, potem pa grem.«

Preveč sem poznal Roberta Clerca, da bi v tem obisku in v takem trenutku videl le izraz prijateljstva. Brez dvoma se je bal, da me je bil ranil. Take vrste kesanja so pri njem v navadi.

Igor ga je seveda imel v oblasti, kakor je imel v oblasti mene. Pogovarjala sva se. In ne da bi zapazila, sva govorila le o njem.

Robert Clerc je dovolj dobro poznal zgodbo njegovega življenja. In kakšnega življenja! Zimski palači, Svijajsku, Tambovu — tesnemu obvladovanju človeškega odpora — je sledilo premagovanje tvarnega odpora, brezkončna vojna na železni fronti; NEP; borba proti kulakom; grajenje socialističnega agrarnega gospodarstva. Za Igorja Vižnjazina ni bilo več počitka. In čudno — ali je bil slučaj ali namen —, Igor ni niti v boljševiški stranki niti v sovjetski upravi nikdar zavzemal tistega važnega položaja, ki se je zdelo, da mu ga določajo njegova hladnokrvnost, njegova razumnost in njegova vplivnost. Nekateri so govorili, da mu je birokracija zamerjala njegovo vedenje leta triindvajset, njegove prijateljske zveze s trockisti. Drugi so mu malce sarkastično očitale njegovo romantično mišljenje, češ da lahko bolje služi kot prostak. Pri vsem tem pa je sprejel mandat namestnega delegata ruske komunistične stranke v kominterni. In temu svojstvu moramo zahvaliti njegovo navzočnost na antwerpenskem kongresu.

»Koliko dram v tem človeku,« mi je dejal Robert. »Ali si opazoval njegovo ženo?«

»Darja Vladimirova se mi zdi nevarno bolna,« sem rekel.

»Res je.«

»Ali je shicofrenija?«

»Najbrž še huje. Rad jo ima kakor otroka in ne more biti brez nje. In veš, kaj bo storil?«

»Ali jo bo pustil tu in se vrnil?«

»Da. Vprašal sem ga, ali ne bi mar podaljšal svojega bivanja in tudi sebi privoščil malo dopusta. Odgovoril je s tistim znanim nasmehom, ki je trd in bolesten obenem. 'Tovariš, tudi za Revolucijo se moramo brigati. Tam zgoraj nas nikdar ni preveč.«

Robert je začel hoditi vzdolž in počez.

»Kaj pa taki ljudje, kakor sva midva, prijatelj. Jaz pre- računavam beton za luksuzne mostove, ti pa ...«

Umolknil je.

»... še slabše.«

V tem trenutku sem znova zazrl pred seboj Igorja v različnih položajih. Igorja, oblitega s krvjo, kako leži na golih tleh v veži Zimske palače smrtno zadet in se smehlja od radosti; Igorja ob Trockem, kako strelja skozi vagonška vrata na sviajsko planoto; Igorja, govorečega trde besede Štefanu Korošenku: »Štefan, stranki lahko darujemo še nekaj več od svojega življenja; Igorja, ki dirja na konju skozi žitno morje sovkoza; Igorja, ki govori na kongresu...

Robert Clerc mi je dal roko.

»Škoda, da si zadnjič tako hitro odšel. Igor je sedel za klavir. Sklada razpodiše po narodnih napevih svoje zemlje.«

»Nisem vedel, da sklada.«

»Niti jaz. Kajti samega sebe ne ceni mnogo. Kakšen slabič bi bil, če bi govoril o samem sebi. Toda tisti večer ga je brez dvoma zmedel. Trpel je. Darja Vladimirovna je začela jokati. In veš, česa me je naenkrate poprosil? 'Ne razodenite moje slabosti svojemu prijatelju!' Že se je kaznoval. Nadaljeval je: 'Ko bi se rodili v kaki drugi dobi, toda rojeni smo v tej, ah, v tej.'«

Robert Clerc me je zapustil.

Igor je tudi umetnost moral žrtvovati.

*

Vižnjazinovega imena pred kratkim nisem bil še nikjer zapazil, zdaj pa ni minil teden, da ne bi naletel nanj pod kakim člankom v Correspondance Internationale ali v Pravdi pod poročilom kakega zborovanja. Vižnjazin, Vižnjazin.

Njegove besede niso zapustile mojega duha. In če bi jih tudi hotel pozabiti, tega nisem zmogel, kajti sleherni dan so s slovesno brezupnostjo postajale vedno bolj jasne.

Edino Trocki in njegovi najbližji so razumeli ves smisel tega termidora ter niso odnehali. Brez dvoma so si le prizadevali, da bi prenovili stranko. Vendar mislim, da so sami sebe varali. Videli so, kako se vsak dan bolj večja razpoklina, ki se je bila odprla med njimi in onimi, in kako postaja vedno globlja; bili so mnenja, da se bo internacionala prej ali slej nujno pogreznila v še bolj krvav direktorij, v še bolj povprečen bonapartizem. In sanjali so tako, da že prihaja njihov dan.

Toda tistim, ki so začutili, da so za vedno zvezani s stranko, ker so postali kri njene krvi in meso njenega mesa, je strah pred neizprosno izključitvijo ustvarjal naravnost blazno neravnovesje. »Hočem ostati v stranki, pa čeprav bom s trebuhom v blatu ležal,« je vzkliknil Zinovjev, »samo v njej hočem ostati.« Tako sem v brzojavah agencije Tas sledil odbijajočim in zanešenjaškim prizorom. Stari Leninovi tovariši, ustvarjalci revolucije, prvi voditelji internacionala so gospodarje dneva prosili

odpuščanja za svoja jasnovidna dejanja, jih razglašali za nepopravljive zablode, dajali svoja imena pod sramotilne samoobtožbe in onečaščali v sebi »oktobrske velikane«, samo da bi v vsej prejšnji slavi utrdili današnjo stranko.

Nenehno sem slišal, kako je v moji notrini odmevala Igorjeva beseda Korošenku: „Štefan, stranki lahko darujemo še nekaj več od svojega življenja“.

Čim bolj sem občudoval to junaštvo, tem bolj sem slutil njegovo strahotnost.

V letu 1930 sem že redkeje naletel na ime Igorja Vižnjazina. Robert Clerc mi je razložil ta pojav: stranka je Igorja dodelila komisarijatu za zunanje zadeve, in noben režim ne ljubi hrupa okrog svojih diplomatov.

Da so Igorja za vedno posvetili tej življenjski poti, ki se je zdelo, da se ji naravnost hudo upira ves njegov značaj, ta novica se je kmalu potrdila.

Tako sem zapored zvedel, da je bil dodeljen trgovinski delegaciji v Londonu, pozneje pa imenovan za poslaniškega svetnika v Ankari, kamor je takoj odpotoval.

*

Septembra 1934 sem bil v Ženevi. Rad imam to mesto, kjer z vedno novo naslado odkrivam posebno vzdušje tegobe in sproščenosti. Kadar koli nanese prilika in če le morem, se pomudim v njem.

Takrat je ravno zasedalo Društvo narodov. Mislim, da je bilo zasedanje, ki se ga je prvič udeležila Zveza sovjetskih socialističnih republik. Ko sem nekega večera sedel v majhni restavraciji starega mesta, mi je prodajalec časopisov ponudil Tribune de Genève. Kadar popotujem, nikoli ne berem časopisov, in sam ne vem, zakaj sem tistokrat kupil številko. Površno sem jo preletel. Toda naenkrat sem začutil, kako se mi je roka stresla. Kaj sem neki videl, ne da bi se zavedel? Nazadnje sem odkril člančič z imeni sovjetske delegacije, ki se je davi nastanila v hotelu Beau Rivage. Med njimi je bil Vižnjazin. Ali me je to srečanje moglo tako močno pretresti?

Hotel sem videti Igorja. Toda kmalu sem spoznal, da je bila moja želja nesmiselna. V preteklih šestih letih se je prepad med njim in menoj le še povečal. Svoja nekdanja priznanja je moral imeti danes za neumne slabosti ter jih obsojati. In moj obisk bi gotovo ne mogel biti po volji tako uradni osebi.

Žalosten sem se odrekel temu užitku. Tisti večer sem odšel na sprehod okrog jezera.

Izredno močno me je bolela rana, ki je zazijala sredi mojega življenja, ko sem izgubil stranko, kateri sem bil daroval svojo mladost. Koliko ljudi sem v njej spoznaval, občudoval, ljubil in pomiloval, in ves ta svet je zdaj izgubil korenine v meni, vse to

je bilo izruvano! Noč nad mano je bila prozorna, vsa je bila podobna tisti drugi noči okrog božiča devetnajst, ko sem blodil po teh drevoredih. Hodil sem takrat s Pilarjevo. Ni še bilo dolgo tega, ko sem stopil v to veliko družino revolucionarjev; moje srce se je širilo od veselja, nobeno prijateljstvo se mi ni zdelo prepovedano. Hodil sem takrat po teh vrtovih in opazoval gole veje, v katerih je moja pesniška in otroška tovarišica zrla živalske oblike in čudna znamenja. Velika rdeča luč je še vedno gorela sredi senc na črni vodi, toda jaz sem bil zdaj sam.

Ti pa si najbrž srečen, Pilar Guilhen y Ariaga, sem mrmral sam pri sebi, kajti ti si se lahko vrnila k svojim... In če si se vdala možu, je tvoj življenjski tovariš nedvomno podoben tvojemu očetu: plemič, ki prebira časnike, obiskuje golf, hodi v klub, igra poker, govori z matadorji, in si ogleduje ženske; kadar pa ga vse to zdolgočasi, gre in se zapre ter bere angleške romane. Toda jaz, jaz se nisem vrnil k svojcem.

Tako sem strmел na drugo stran vode, v luči tistih hotelov, v smer, kjer je približno bil Igor, revolucionar med revolucionarji, poslednji od tistih, ki sem jim bil dal kos svoje duše. In vendar si nisem upal storiti niti koraka, da bi se mu približal ter mu pokazal svoje obličje, obličje vsiljenca in nasprotnika.

Dolgo časa sem ostal naslonjen na ograjo. Čutil sem veter, kako me je počasi prepojil s hladom.

*

Mislil sem, da sem se na obrežju tega jezera zadnjikrat poslovil od Igorja. V resnici pa sem se moral že kmalu srečati z njim.

Nekega marčnega dne 1955 je stopil v mojo delovno sobo majhen in močno sključen starček. Usahla lica so preprezale nabrane gube, pod velikim čelom, ki so se nad njim košatili beli lasje, so ležale globoko vdrte očesne jamice. Kje sem že videl ta obraz? Ali sem ga sploh kdaj videl? Zdelo se mi je, da bi ga moral prepoznati.

Ne da bi spregovoril, mi je izročil pismo. Eden izmed mojih starih italijanskih tovarišev, ki so pripadali bordighistični opoziciji, me je v njem prosil, naj storim za profesorja Rütlija vse, kar je v moji moči.

Zazrl sem se v svojega obiskovalca. Da, res je, sem si dejal, to je tista glava polna vere in svojeglave razumnosti, ki so doktrinarne revije stranke tako često prinašale njeno podobo za časa Lenina, Trockega in pravega boljševizma.

Dejstvo, da je bilo že nekaj let sem kazno, kako se Rütli pomika v senco, me ni posebno vznemirjalo. Vedel sem, da je že star in utrujen. Ker sem gledal v njem učenjaka, ki je odaljen od borb med strujami, si nisem mogel ustvariti zveze med pozabljenjem, ki se je vanjo nagibalo njegovo ime, in med

porazom leninistične opozicije. Mislil sem si, da preživlja svoje zadnje dneve v kakem krimskem ali uralskem sanatoriju.

»Tovariš Rütli,« sem dejal, »mislil se si, da živite nekje daleč.«

»Že pred dobrim letom sem se vrnil v Evropo,« mi je odgovoril.

Govoril je nežno in zelo tiho ter si je skoraj po vsaki besedi moral oddahnuti. Srčna naduha?

»Nazadnje so me pustili, da sem odšel. Toda za neverjetno ceno korakov, bojev in zvijač. Na nesrečo sem švicarski državlján. In, saj veste, od afere Vorovski dalje Švica nima več poslanika v Moskvi...«

»Toda Švica je gotovo prosila kako drugo državo, da varuje v Rusiji njene koristi...«

»Brez dvoma. Tako je Francija dosegla, da so me izpustili.«

»In kaj so vam očitali?«

»Moje knjige.«

»Vaše knjige? Saj jih je vendar izdajala Državna založba! To so zgodovinske knjige...« nato sem se nasmehnil, »in mislim, da so popolnoma pravoverne.«

»Pravoverne so bile za časa Lenina.«

»Vaša usoda je usoda svobodnih ljudi. Vaše knjige bodo nekega dne doživele vstajenje.«

»Da ne bi postal izdajalec in lažnivec, nisem več pisal. Toda kako naj se odločim in odrečem naenkrat vsemu delu? Kako naj to zmorem? Tedaj sem začel urejevati svoje gradivo pod naslovom: štirideset let socializma.«

»In zdaj boste nadaljevali z urejevanjem in končno uresničili svoje veliko življenjsko delo...«

Starec je obrnil svoje oči od mene. Njegov pogled se je nekam izgubil. Solze so mu zdrsnile po gubah in se zasvetile blizu ust.

»Ne,« je dejal.

Čakal sem, da je razložil.

»Vse to delo so mi ukradli. Tri kovčke zvezkov, listkov, zapiskov in načrtov. Ah, si mislite, morda gre za rubežen, zaplembo ali razsodbo. Ne in ne! Gre za nevarnejšo in nerodnejšo zadevo. Na vse strani sem protestiral in se do smrti utrudil. Na postaji Njegoreloje kovčkov enostavno ni bilo več v prtljažnem vagonu. Odvzeli so mi prepustnico, me prisilili, da sem sedel v vlak, ter me pognali na Poljsko... Vidite, zato sem vas obiskal.«

V tem človeku sem zaslutil brezmejno bolečino. Niti besedice si nisem upal spregovoriti.

»Branil sem se. Takoj sem brzojavil v Varšavo. V Berlinu sem si priboril dostop do zastopnikov. Toda kdo bi zamogel res posredovati? Edini ljudje stranke, ki take načine še lahko obsojajo, so v ječi, pregnani ali izobčeni. Ne gre, seveda, za to, da prosimo pomoči pri oblasteh »moje domovine«. Za Moskvo sem od buržoazije plačani zastrupljevalec, zopern belogardistični starec, kakor pišejo, toda tudi buržoazija, ki pravijo, da

me plačuje, me je dala povsod obsoditi. Vrniti se v Švico, se pravi oditi v ječo.«

»Ne gre več le za vas,« sem dejal. »Za tako plemenito zadevo bomo vznemirili vse vesti. Intelektualci...«

Starec se je grenko zasmejal.

»Intelektualci odkrijejo revolucijo šele takrat, ko je že končana. Ubogi človečki! Klečijo pred tem kmalu obsojenim kadavrom in zaskovikajo, čim porečeš le besedo o njej...«

Ta predhodnik se je opravičeno bal zasramovanj od strani teh novokrščencev.

»Ne,« je dejal. »Eno samo upanje je še, da rešimo to bogastvo, ki pripada vsem: da se postavimo na pravna tla. V trenutku, ko si hočejo pridobiti buržuazijo, jih bo pravni škandal najbolj prestrašil.«

Ko sva pod tem pogledom prereševala vso zadevo, sva sklenila, da grem v Pariz, kjer bom prosil za avdienco pri poslaniku Zveze sovjetskih republik.

Ali je misel na sklenjeni načrt in na začetno dejavnost vzbudila starcu resnično upanje? Videti je bil potešen. Ko se je poslovil, mu je posebna radost zablestela v očeh, kjer sem bil videl solze. Čudovita svežost teh ljudi, ki jih nobena žalitev ne spremeni.

Njegova zanešenost me je osvojila. Čeprav sem spoznal omamo, sem bil toliko slab, da sem jo odobral.

»Gospod profesor, gradivo boste dobili nazaj,« sem mu dejal. »Svoje delo boste lahko končali.«

Pomirjeno se je smehljal.

»O, saj ne gre zame.«

Dvignil je pred seboj desnico, ki je strašno drhtela.

»Ko bi ga vsaj mladi lahko nadaljevali in se hranili z njim! Tako pa je ves ta trud izgubljen za socializem...«

*

Na poslaništvu so mi odgovorili z običajnimi besedami, da je poslanik zadržan in da me bo zato sprejel eden med njegovimi svétniki.

Ko sem vstopil v razsežno sobo, ki mi jo je odprl vratar in nato izginil, me je prevzelo pijano veselje, obenem pa zagrnila tópa malodušnost, kajti človek, ki sem ga zagledal za pisalnikom in ki je vstal, da bi mi prišel nasproti, je bil Igor.

Imel je še isto visoko in sloko postavo, isti široki in blede obraz, kjer so se za debelimi očali zdele oči čudno velike; le lica so malce upadla in senca so se malo pobelila.

Ali je tudi on občutil zadrego, ki sem jo občutil jaz?

»Viš ga, Igorja, uradno osebo,« sem si mislil, »žaket ti čedno pristoji in v lepo nabrani kravati se ti biser sveti.«

On pa si je mislil: »Viš ga, še vedno si sentimentalen kakor

si bil; ni preteklo ravno mnogo časa do danes, ko prihajaš pred nas, da braniš sovražnike revolucije.«

Mislim, da so te misli položile malce ironije v najine oči.

Igor je zardel, čeprav nisem niti besedice spregovoril.

»Uniforma,« je dejal.

Ponudil mi je naslanjač, sam pa je sédel za širok pisalnik ter porinil skrinjico s cigaretami predme.

»Poslušam vas.«

Obširno sem mu razložil Rütlijevo zadevo in pazil, da sem se izogibal slehernega političnega namigavanja. Pokazal sem na pravico človekovo do sadu njegovega dela, do vrednote, ki je resnična socialistična družba ne bo miti poskušala tajiti svojim podanikom.

Igor me je poslušal zelo vestno in zelo vljudno. Vendar je pokazal dvoumen smehlaj. In res, kaj pač naj pomenijo take malenkosti — beležke, izpiski, spisi — človeku, ki je sleherni dan žrtvoval najboljši del samega sebe, svojo strast, svojo umetnost? Spomnil sem se Igorja glasbenika, ki svet ne bo slišal niti ene njegove skladbe.

Zadevo bi moral prav za prav takole braniti, da je to Rütlijevo delo pripadalo vsem ljudem in da se prav tako kakor Rütli lahko slehernik čuti oropanega. Toda ravno tega nisem mogel storiti, ne da bi naletel na sovražnost pripadnika stranke in vojaka.

Toda pred tem blagim in vendar ostrim pogledom že nisem mogel več povedati določno, kar sem hotel reči. Jeza, ki sem jo pred nedavnim začutil, kako je zakipela v meni, se je znova dvignila. Vendar sem jo krotil, kajti zelo sem se bal, da bi s tem storil Rütliju slabo uslugo. Iz mojih ust je prihajal zelo povprečen patos, govoril sem o starcu, čigar življenje je edina tolažba ...

Igor se je še vedno smehljaj.

Kje naj najdem pomoči pred tem kipom? V beli in vijoličasti svetlobi, ki je lila in svetica, so vsi, tudi najbolj brezpomembni predmeti dobivali izredno jasnost, skoraj ostro napetost. Kaj naj pričakujem od človeka, ki uživa nad to klinično razsvetljenostjo?

Ne vem, kako sem končal svoje tožno govorjenje. Brez dvoma sem prosil Igorja, naj mi obljubi svojo pomoč, da rešim Rütlijev zaklad. Zagledal sem njegov hladni obraz, kako je nehal smehljati se. Njegove ustnice so neslišno rekle ne.

»Ah, nikar tovariš,« je rekel. »Pravo...«

Ne da bi se mu mudilo je vstal ter se sprehodil po prostorni sobi. Ali ga je mučil kak dvom ali človečanski pomislek? V hipu se je ustavil in se obrnil k meni.

»Dobro veste,« je vzkliknil, »da v tej zadevi ne gre za pravnost in zakonitost. Kakšne igre igrate potemtakem?«

Stopil je proti meni, porinil je naslanjač k mojemu in sédel.

»Če bi prišel kak meščanski odvetnik,« je govoril tiho, »in mi

tako zadevo razložil, bi mu odgovoril kolikor mogoče vljudno: »Dobro, gospod, bomo proučili...«

Nekje v sebi se je zahahljal.

»...blagohotno bomo proučili...« Toda vi, ali ste že tako daleč? Ali ste prav vse pozabili? Revolucija se brani, gospod. Kaj jo briga ves ta patos, ki razneži kvečjemu sufražetke in srednješolce, vas vprašam. Ta zadeva se tiče nas, nas in ne gospoda Rütlija. Pri nas zdaj popisujejo to slavno gradivo, ki je bilo zbrano na ozemlju naše republike, kar blagovolite vzeti v poštev. Toda priznali boste, da se z drugim delom bolj mudi, zato bo to dokaj časa vzelo. Če so tiste čire čare vsaj toliko nevarne kakor ta starec, potem mu bodo vrnili njegovo lastnino, kakor ste to imenovali. Če pa se bo, kakor se bojim, izkazalo, da morejo škodovati republiki in socializmu, tedaj jih bodo zasegli in zaplenili. Mi diplomati Zveze sovjetskih republik pa s to zadevo nimamo opravka in ne bomo nič storili.«

»Tovariš Vižnjazin...«

Igor mi je prijazno položil roko na rame in dejal vnovič:

»Ne.«

Kaj naj zoperstavim temu stroju v človeški obliki? In k temu žalostnemu robotu sem hotel oditi pred meseci v Ženevi, da bi mu obudil bratske spomine? Prijela me je nora sla po joku. Bil sem blede od togote.

Dvignil sem se. Igor me je spremil do praga.

Tedaj pa se je dogodilo nekaj nenavadnega. Igor me je z roko objel okrog ramen in s prisrčnim glasom rekel:

»Midva pa ostaneva stara prijatelja, kajne? Kakšna škoda, da se morava vedno le sovražiti. Rad bi vas prosil, da bi prišli k nam na skodelico čaja. Darja Vladimirovna se vas bo zelo razveselila.«

Obrnil sem svoje oči vanj. Njegovo čelo je bilo zelo blede. Vendar se je smehljal kakor otrok.

*

Tistega večera pri Igorju se ne morem spomniti, ne da bi mi stisnilo srce. »Ali je mogoče,« sem si dejal, »da je Igor res ta mirni in prostodušni svetec, ki mislim, da sem ga spoznal v preblisku? Prav gotovo obstaja sramežljivost trdih ljudi, ki jih sili, da hlinijo nežnost, kakor na drugi strani nežni ljudje hlinijo trdoto. Najbrž ga je to dejstvo sililo, da je tako govoril z mano, da mi je izkazoval tako prisrčnost, tako toploto. Toda kaj, če je hotel biti skrivnostno koketen in diabolčno usmiljen s človekom, katerega je pravkar vdrugo zamamil in razočaral?«

Ah ne. Vse tiste ure je bil Igor enostaven in zelo dober. Bila je podoba, da sva sklenila neke vrste premirje in se dogovorila, da bova izločila razum, njegove igre in demonije. Stanovanje Vižnjazinovih je močno razodevalo staro Rusijo. V tem sem zaslutil

edino sled Darje Vladimirovne, sled živega bitja, ki se je vdal njegov duh, nikakor pa ne duša. Gotovo je povsod po Evropi prenašala to vzdušje, ta dekor, te izrazitosti, ki jih je bila ljubila v času, ko se človek na smrt oklene predmetov. Soba je bila tako natrpana s pohištvom, da se je zdela majhna s svojimi tremi okni in dvojimi vrati: z indijskim ogrinjalom pokrit velikanski klavir, z blazinicami preobloženi divani, velikanska okrogla miza, enonožne mizice, ki so se šibile pod knjigami, velik in blesteč se samovar.

Sredi tega preobčila čudnih oblik in barv je bila Darja Vladimirovna videti še drobnejša. Ena edina svetilka je stala in gorela na klavirju, zato nisem takoj videl njenega obraza. Toda takrat bi najraje zajokal. Ali Igor ni opazil tega hujšanja, tega strašnega izginjanja mesa okrog njenih prevelikih oči?

»Zdaj pa že razumem francoski,« je dejala Darja Vladimirovna. »In tudi govorim že malce.«

Nasmejala se je. Toda to je bil infantilni smeh, smeh, ki mi je šel do kosti.

Na hvalo se je Igor kmalu pokazal in tedaj je vse zadobilo svojo skladnost. Avtobusi so vozili po asfaltu in povzročali zamolkel šum. Topla in dobrotna svetloba se je spajala s predmeti. V nizkih kozarcih se je prijetno kadil rumenkast čaj. Povsod sama volnina in svilenina. Glasovi se niso obotavljali okrog človeka, zveneli so prijateljsko, šli so naravnost do srca. Pozabil sem vse, o čemer smo govorili, tako smo bili naravni in preprosti. Vedel sem, da nisem izdajal niti Rütlija niti svobodo, in prepričan sem, da se tudi Igor ni odrekel nobenemu med svojimi bogovi. Darja Vladimirovna je še bolj odprla svoje velike oči, ki so me bolele. Igor je dolgo časa igral, brez sleherne besede. Nisem vedel, kaj igra; nisem spraševal in nisem sodil. Godba je bila podobna svetlobi, toploti, dihanju teh dveh bitij. Ko je Igor zaprl klavir, smo se nasmehnili. Ali sem mar mislil tisti čas, da nekje daleč, nekje globoko pod ljudmi, onstran teh mitov, ki vladajo svet, obstajajo ozračja, kjer se nasprotniki ljubijo brez besed? Ah, nič nisem mislil.

Igor in Darja sta šla z mano do vežnih vrat. Igor je dejal, da mrazi.

Ko sem se na oglu ulice obrnil, sem ju videl, kako sta stala drug ob drugem. Ostala sta in gledala za menoj.

*

Peš sem prišel v svoj hotel na obrežju Grands-Augustins. Pot je bila dolga, toda hotel sem premišljevali o prijateljstvu teh dveh bitij in čim dalje časa ohraniti v sebi to čudežno toploto.

Pri vsem tem pa se mi je prebujala vest zaradi Rütlijeve zadeve. Igorjeva zavrnitev je bila jasna, o tem ni bilo dvoma, vse je kazalo, da bi ga težko pregovoril. Toda ali ne bi mogel

naskoka ponoviti in z drugega zrelišča vprašanje ponovno načeti? Nenehoma sem videl v svojih mislih starca, ki je pred mano pretresljivo jokal za svojim izgubljenim delom, in ljubil sem ga; presojal sem revolucijo, ki se je s strastmi vrgla na svoje otroke, da bi jih uničila, da bi opustošila njihove najlepše sanje in njih najboljša dela, in zasovražil sem jo. Toda glej, čudno nasprotje, do Igorja, ki jo je tako kruto utelešal, sem čutil le nežnost in ljubezen. Ali je bilo dovolj, da sem videl v njem živega človeka, podobnega drugim ljudem, človeka, ki more trpeti, uživati, pozabljati na čas in tujo roko varovati v svoji? In nasprotno, ali ni bil smoter tega protislovja v tem, da mi je vzbujalo grozo in jezo, kakor sleherno nečloveško in nenaravno pričevanje?

Igorju sem bil dejal, da se bom še nekaj dni pomudil v Parizu. Ko pa sem se naslednjega dne zgodaj prebudil, sem ugotovil svoj končni poraz. Sklenil sem, da brez odlašanja odpotujem in sem pospravil svoj kovček.

Moja soba je gledala na obrežje. Nikoli ne zapustim te krute in obenem tako nežne pokrajine, ne da bi se na dolgo ne poslavljaj od nje. Slovo sem jemal od teh mostov, od vitkega zvonika Sainte-Chapelle, od Notre-Dame. Naslonil sem se na okno. Deževalo je bilo. Od mokrega asfalta se je dvigal svež in oster vzduh jutranjega mesta.

Ne vem, kako dolgo sem slonel tako. Trgovci s starimi knjigami so začeli odpirati železne zaboje in razstavljeni svoje malo vredno blago. V hipu me je prešinilo občutje, da me nekdo nepremično gleda. Nek nagon me je opozoril, da se moram potajiti. Počasi sem obrnil svoje oči. Spodaj, ob prehodu v zidani ograji je negibno stala Darja Vladimirovna. Bila je sivo oblečena in ni imela klobuka.

Slučaj? Kako naj verjamem? Toda zakaj bi se obotavljala na ulici, če me je hotela obiskati? Ali naj ji dam vedeti, da sem jo opazil, naj ji dam znamenje? Ali pa sem se nemara zmotil? Obzirnost mi je velevala, naj počakam. Vrnil sem se v sobo in začel prebirati časnik od prejšnjega dne.

Minilo je deset do petnajst minut. Vrtar se ni oglasil. »To je naključje,« sem si dejal. »In če dobro premislim, ali sem jo resnično prepoznal?« Sklenil sem oditi k zajtrku.

Storil sem nekaj korakov po pločniku in prišel do ogla ulice Séguier, ko se je Darja Vladimirovna pokazala pred mano. Ko me je zagledala, je bila videti zelo presenečena.

»Ali ste čakali,« sem ji dejal dokaj neumno.

V jutranji svetlobi je njen obrazek razodeval nepričakovano ostarelost, veke so utripale nad prevelikimi očmi.

»O ne,« je odgovorila živahno, »Mimo sem šla. Nisem vedela, da stanujete v tem delu.«

Zakaj je lagala? Kakšno skrivnost mi je hotela zakriti? Videlo se ji je, da mora govoriti z menoj. Dobro sem čutil, kako jo

moj molk vznemirja. Bala se je, da me zadržuje važna zadeva in da bom nanaglo pretrgal razgovor.

»Ali vam je všeč, če greva skupaj,« me je vprašala.

Ali je slutila, da sem jo bil zapazil s svojega okna, ali je dognala, da sem jo imel za bolnega človeka, ki mu moraš prizanašati z neprijetnostmi, in da sem sklenil nekakšno pogodbo z njo, po kateri sem moral menjati svoje načrte, svojo pot, hoditi nekaj časa ob njej in jo poslušati?

Nikoli ne bom pozabil tega sprehajanja z Darjo Vladimirovno po obrežjih. Kadar se je njen glas izgubil v sanjarenju, postal zamolkel in izgubil svoj sijaj, sem se moral nagniti nad njo kakor nad otrokom, če sem jo hitel slišati. Takrat sem videl njeno pogreznjeno čelo, njene neizmerne in nepremične oči, ki se je zdelo, da ne gledajo več. Vsa njena zunanost je bila mirna in blaga. Kljub temu pa sem določno čutil, da gre ob moji strani bitje, ki se v njem skriva vihar.

Najprej mi je Darja Vladimirovna govorila z zelo navadnimi in povprečnimi besedami. »Igor je že ob osmih v poslaništvu... Rad ima zgodnje ure, to je njegov čas, takrat najlaže dela... Jaz pa po navadi pozno vstajam... Ravno v postelji sem se po jutrih naučila francoščine...«

Sprva je govorila precèj slabo in njena zelo vidna napačna izgovarjava je povzročala, da nekaterih stavkov skoraj nisem razumel. Toda najbrž sem se privadil tem spačenim besedam in jih sproti prevajal v pravičen govor ali pa se je ona opogumila in govorila bolje, kajti kmalu sem jo brez težave razumel, nekajkrat pa me je pravilnost njenega govora celo presenetila.

Toda ta gibčnost mi je povzročala začudenje in nemir. Spomnil sem se večera pri Robertu Clercu, kjer sem jo bil po cele ure videl pogreznjeno v neznano sanjarenje, ki se je zdelo, da se ga je otresla le takrat, ko je v kujavi in neprijazni ruščini izgovorila nekaj kratkih in nevljudnih besed.

Zdaj pa je govorila o teh obrežjih, o poslopih, katerih smotrnost in urejenost sta jo vedno znova presenečali ter ji zapuščali globok vtis, in o teh vodah, ki je o njih govorila, da so »merjene po človeku«, s čimer je brez dvoma hotela reči, da so v skladnem razmerju do človeka.

Tedaj pa sem se začel bati, kajti hipoma je postala zelo čudna.

»Jaz nisem videla prej takšnih vodâ. Doma sem iz Krasnorskoja. Poznate Krasnorskoje?«

»Ne poznam ga.«

Zakrohotala se je, to je bil hripav in nenavadno nasilen smeh, ki si nisem mogel misliti, da je prišel iz tako slabotnega bitja. Potem je naglo utihnila, se umirila in mi dejala resno:

»Neumna sem. Kako pa naj poznate Krasnorskoje? To je vendar vasica s sto hišami ob Volgi, daleč, daleč, na drugi strani Novgoroda...«

Vidite, tam sem živela! Vseh trideset let sem gledala Volgo. Volga je morje na spomlad...

Moj oče je kupoval les ter ga prodajal. Zelo bogat je bil v Petrogradu, moja mati pa je živela v Krasnorskojem v veliki revščini. Moj oče je ljubil baletke, moja mati pa je ljubila Koljo in Dašo, čeprav od mojega rojstva naprej ni mogla niti hoditi niti pregibati z rokami... Oče je prihajal dvakrat na leto in nam prinesel oblek.«

Pomolčala je.

»Kolji je dajal knjige.«

Zopet je pomolčala.

»Veste, Gorjo pa že dolgo poznam. Bilo mi je deset let, ko je Agafja, naša mlada služkinja, rodila sina. To je on, Igor, Igoručka, Gorja, sin naše mlade služkinje. Agafja je umrla. Mati mi je izročila malo stvarco in mi rekla: »Ti boš njegova mamica'. In sem bila. Kôpala sem njegovo telo. Potem se mu pokazala črke. In potem sem uredila, da je odšel v kolegij. Nazadnje je odšel na vojsko.«

Pomolčala je.

»Tudi Kolja.«

Zopet je pomolčala.

»Veste... pred oktobrom se je oče vrnil. Kmalu nato je mati umrla. Kmetje niso marali mojega očeta. Ko so zvedeli za vse, kar je počenjal v Petrogradu, so prišli in ga ubili. O Gorji nisem nič znala.«

Pomolčala je.

»Niti o Kolji nisem nič znala.«

Zopet je pomolčala.

»Na pomlad se je prikazal Gorja. Videl je, da sem sama in da kmetje hočejo našo hišo. Dejal je kmetom: 'Vzemite si hišo.' Meni pa je rekel: 'Če ti je prav, Darečka, greva skupaj.' Prijetno mi je bilo oditi z njim kamor koli na svetu. Toda žalost me je davila zaradi Kolje, mojega brata, ki se bo vrnil, pa ne bo našel niti matere, niti očeta, niti hiše, niti Darečke.«

Darja Vladimirovna je dolgo časa molčala. Ali se je mar utrudila? Naslonila se je na ograjo in zrla v tekočo reko. Bil sem žalosten. Sleherni korak, ki sem ga napravil v Igorjevo življenje, mi je dajal občutek nevrednosti njegovega bitja. Ali sem zaslužil, da me spravljajo v stik z njegovo usodo? Ali sem zaslužil zaupno izpoved te pol žene pol otroka, ki jo blaznost dela skoraj sveto? Ali se ni dogodila odbijajoča pomota, da, ali se Darja Vladimirovna ni mar hudo zmotila, ko je ravno meni zaupala svoje domotožje in svoje trpljenje? Najraje bi jo ustavil, jo zarotil, naj vsaj sedaj umolkne in, če še more, zase ohrani skrivnost, ki je komaj čakala, da jo pove. Toda brez dvoma sem se preveč obotavljal. In kadar sem ravno tako nagnjen nad reko

skušal razbrati obraz svoje spremljevalke, sem videl, da je poln solz.

Darja Vladimirovna mi je hotela odtegniti svoje trpljenje. Ko pa je videla, da sem ga bil odkril, je nastala podoba, kakor da je popolnoma izgubila svojo sramežljivost. Začela je glasno ihteti.

»O... Kolja... Kolja...« je klicala. »Tudi njega bodo ubili. Ubili ga bodo... ubili, ubili...«

Rotil sem jo, naj se zbere in zave; rekel sem ji, da sočustvujem z njenim trpljenjem, obenem pa sem ji dvignil pred oči podobo Igorja, njenega življenjskega tovariša; nazadnje sem jo vprašal, če lahko brez žalosti prenese misel, da se je zaupala tujcu, ki ne deli njenega prepričanja?

Darja Vladimirovna me je dolgo časa gledala, kakor da me kljub naporom ne more razumeti. Solze so se ji sušile na zardevlih licih.

»O, komu pa hočete, da naj govorim? Povejte, koga naj prosim? Odgovorili mi bodo: ‚Nič ne moremo, tovarišica. Prav nič ne moremo. Pravica gre svojo pot.‘

Dobro vem, da pravica mora iti svojo pot. Naj obsodijo Nikolaja Vladimiroviča, če je sabotiral socialistično obnovo! Ne pravim, da tega ni storil, kajti kako naj to vem? Tudi ne pravim, da naj ga ne kaznujejo; zakaj naj bi tako govorila? Toda naj ne ubijejo poslednjega mojih bližnjih!

Igoručka ne ve, kaj pomenita življenje in smrt. Ali ju res pozna? Kaj mislite? Prisegam vam, da ne ve. To je otročiček, to je otročiček.

‚Gorečka, ne gre za Koljo,‘ sem mu dejala nežno. ‚Gre za mamico, ki je dvajset let gledala, kako raste ob tebi, pa ga ni mogla stisniti nase. Gre za mamico.‘

Gorečka mi je odgovoril nežno: ‚Pusti mrtve v miru!‘

Če bi Gorečka hotel, bi Kolja bil pomiloščen in bi živel. Zahtevam le deset let ječe. Ne zahtevam nemogočih stvari, le deset let ječe.

Toda Gorečka se mi je ves postavil po robu. Zakričal mi je: ‚Molči!! Molči! Nikolaj Vladimirovič je storil največji zločin. Naj se revolucija znebi njega in njemu enakih, — vsega ogabnega mrčesa!‘

In vendar Gorja ljubi Koljo. Gorja je otročiček, otročiček.«

Darja Vladimirovna je bila videti pomirjena in potolažena. Toda to mi je še bolj vzbujalo strah. Tiho sem jo vprašal, če morem kar koli koristnega zanjo storiti, v primeru če Igor...

Ona pa se je otožno nasmehnila in položila prst na svoje ustnice.

»Pst,« je napravila, »pst... Predvsem ne recite ničesar niti Igorju niti živi duši na svetu.«

Začela sva znova hoditi. Toda Darja Vladimirovna ni več govorila.

Naenkrat je zaustavila taksija, ki je drsel mimo.

Podala mi je roko, ne da bi me pogledala.

»Prišla sem samo zato, da bi vam to povedala,« je dejala tiho. »Morala sem se izgovoriti in pokazati svojo strahopetnost. O, ali me razumete? Vedno... vedno...«

In ni razložila, kaj ta ‚vedno‘ pomeni. V hipu je stopila v avto, ki je zginil.

Vedno... vedno... Vedno molčati, vedno zakrivati trpljenje svoje duše, samo zato, ker nima cene pričevanja, vedno težiti po svetosti in vedno ostajati živ človek.

Darja Vladimirovna se mi je približala kakor strahopeten človek, kakor bolnik, ki ga je neznan sodba obsodila na molk, pa gre na kraj puščave in kriči vanjo.

*

Rütliju sem natančno poročal o razgovoru z Igorjem Vižnjazinom v poslaništvu.

»Ali ste res mislili, da bodo popustili,« mi je dejal.

Bil je videti popolnoma miren. Majal je z glavo, kakor kakršen si bodi starec, ki mnogo vé. Kazno je bilo, da je notranje izravnano.

To sem mu tudi povedal.

»O,« je odgovoril, »pred dnevi sem se krčevito objemal svojega nesmiselnega zanosa, čeprav nisem veroval. Zdaj je končano, zdaj je konec. Prekrižati moram to revolucijo in neke druge začetni.«

Po kratkem premolku je dodal:

»Vidite, oni delajo zaman. Verniki pravijo: ‚Božja pota so skrivnostna.‘ Zaman služijo svoji slabi vesti. Zaman ponarejajo Lenina in lažejo, zaman preganjajo resnico, kjer koli jo slutijo, zaman se borijo proti živim in mrtvim oktobristom, zaman mečejo v ječe in ubijajo: socializem se bo uveljavil njim in svetu nakljub.«

Njegove oče so žarele od ognja, ki sem ga dobro poznal. To je bil isti daljni, okrutni in vendar blagi ogenj, ki sem ga bil zapazil prav v Igorjevih očeh.

To sem dejal Rütliju.

Ni me takoj razumel. Kakor mnogi materialisti je tudi on občutil grozo pred vsem, kar koli spominja na vero in verovanje. Smešno in žaljivo bi se mu zdelo, če bi mu kdo prisojal strastnost, ki je razum nikakor ne bi mogel zagovarjati. Z rahlim prezirom se je nasmehnil.

Vse njegove knjige so napadale iracionalnost in idealizem kot malomeščanske predsodke. Po vsem videzu pa se ni nikdar za-

čudil nad svojim lastnim ravnanjem, marveč se mu je zdelo povsem naravno, da je vseh štirideset ali petdeset let, vse dni in noči in po vseh dokumentih preganjal fantome resnice, da je za to nalogo, ki se da primerjati le z nalogo nekdanjih menihov, žrtvoval svoje življenje, svoje srce in to, čemur pravimo zemeljske slasti, da je že od svoje mladosti dalje težil po svetovnem prevratu, ki naj pospravi najboljše duhovne dobrine, da je ta napor vzdrževal do današnjega trenutka, da ga vzdržuje še dalje, čeprav se vse njegovo delo — tisti zaklad, ki je zrastel iz njegovega telesa, duha in krvi — ruši, izgublja in razblinja v meglo. Taki so ti materialisti. Ne vem, kakšen Bog jih je obsedel. Igorjev nasprotnik in vendar njegov brat.

Brez dvoma je moje namigavanje na Igorja zadržalo njegovo pozornost na tem človeku, ki je bil dozdej zanj le uradnik, »kolesje v stroju«.

»Zdi se mi, da poznam tega Vižnjazina,« je dejal hipoma.

Opisal mi ga je.

Nisem mogel dvomiti, bil je Igor.

Bila je podoba, da se je Rütli zamislil.

»Na predzadnjem kongresu sem ga videl in opazoval,« je dejal. »V tem človeku nastaja drama. Ali veste, da se je pred kratkim sešel s Trockim? Ne mogel bi priseči, da ni bil z njim. Zaradi njegovega duha, kajpak. Kajti Igor pripada tisti četi oktobristov, tistim boljševikom monomanom, ki vidijo rešenje le v Stranki in ki bodo dogmo o disciplini izpovedovali tudi pred biričevim browningom. Na tem kongresu sem videl hladno besnost fanatikov, drzno kritiko, ki je majala hlače vsem zbranim birokratom, pravi pravcati klic po obnovi, po spremembi. Ko pa so bili pozneje tepeni in obsojeni, so postali avtomati, slepo pokorna bitja. Nesreča je v tem, da kongresi nič več ne pomenijo. Toda kaj mislite, ali on vidi to? Ali spoznava igro, ki mu jo dopuščajo ali zaukažejo? In ali si priznava, da on, neomadeževan, ščiti s svojim govorjenjem ostale hlapce, ki molčijo? Če pa si prizna, je zadeva podobna...«

Rütli je govoril zdaj tako tiho, da sem ga komaj razumel.

»Diplomata so napravili iz njega, v Francijo so ga poslali. To je poslednja past,« je dejal.

Nato je vzkliknil:

»Preveč ste rekli, moj dragi. Taki ljudje, kakor ste vi, nimajo več cene...«

To je govoril Igorju.

Obrnil se je proti meni. Nikdar ga nisem bil videl tako mračnega.

»Vižnjazin bo mlad umrl,« je zamrmral.

Ta prerokba me je užalostila. Ne zato, ker bi se bal, da se bo sploh kdaj uresničila, kajti kako bi revolucija mogla usmrtili

takega svojega služabnika, kakor je bil Igor, ampak zato, ker si nisem mogel predstaviti, da je bil Rütli že tako daleč s svojimi dvomi in tesnobo.

*

Ko se je aprila začel v Moskvi tako imenovani »proces proti inženirjem«, sem prebiral vsa poročila, kolikor sem jih mogel dobiti po časnikih.

Kljub imenu, ki so ga procesu dajali, je vendarle mnogo manjkalo do tega, da bi bili vsi njegovi obtoženci inženirji. Šest ali sedem železniških inženirjev, se mi zdi, se je pomešalo med dokaj sumljivo družbo profesionalnih politikov, nekdanjih pripadnikov nep-a, ki so medtem obogateli, in mednarodnih vohunov.

Najbrž so pravi obtoženci, stari člani stranke, ki so si svojo odličnost priborili v državljanski vojni in v socialistični obnovi, prav zaradi te pomešanosti bili videti dvoumno pustolovsko osvetljeni.

Dvema inženirjema je bilo ime Nikolaj. Kateri od njiju je bil brat Darje Vladimirovne, tovariš Igorjevega otroštva? Zdelo se mi je, da ne morem dvomiti. Rodbinsko ime enega od teh dveh Nikolajev, Goldenbaum, je označevalo Žida. Pa tudi sicer sem v obrazni podobi drugega, Nikolaja Križanova, prepoznal Darji Vladimirovni podobne poteze.

Morda sem čutil potrebo, da vidim okrog Igorja in Darje same neomadeževane ljudi? Nisem si mogel dopustiti, da bi ta človek bil kriv. In vendar sem si moral priti na jasno. V tem čudnem procesu, kjer so vsi vsakogar obtoževali, ni bilo niti enega med njimi, ki ne bi priznal. Kakor ostali, je tudi Nikolaj Križanov priznal, da je v opravljanju svoje službe prostovoljno spravljal v nered delo, ki je bil zanj odgovoren in poškodoval orodje, ki je zanj polagal račune. Kakor ostali, ki so padli v blazno oskrunjevanje samega sebe, kjer sta se mešala sram in bahavost, se je tudi on obremenjeval ter s stoterimi gnusnimi podrobnostmi dokazoval svoje zločine.

»Prosim za deset let ječe,« je govorila Darja Vladimirovna. »Ne prosim za nemogoče stvari. Samo za to prosim, da bi ga ne ubili, da bi ga ne ubili.«

Ko sem si v duhu predstavil zločine, ki jih je sam skrbno zbral v seznam, sem videl, da je Darja Vladimirovna zahtevala žal nemogoče stvari. Kajti ali more tudi najbolj sprijena revolucija odpustčati tako zagrizeno slo po rušenju? In kako naj bo človek usmiljen do teh nesrečnežev, ki so prepojeni z najnižjim misticizmom prihajali sleherno jutro pred sodnike in ljudstvo ter izpovedovali vedno bolj sramotne stvari?

Nekateri socialnodemokratični in anarhistični dnevniki so se neusmiljeno norčevali iz tega procesa prostovoljnih mučenikov.

V njem so videli groteskno in zoprno igro. Nekateri so namigovali na to, da so bili obtoženci v zvezi z vlado in da so za to svojo vlogo prejeli denar ter dopustili, da je bilo mogoče s temi neprostopvoljnimi dejanji razložiti neuspehe načrtnega gospodarstva; drugi pa so spet trdili, da so priznanja dosegali z mukami ali z obljubami, da se jim ne bo nič žalega zgodilo. Nek tednik je celo vedel povedati, da so se morali obtoženci pred vsakim zaslišanjem podvreči magnetičnemu postopku, tako da so prišli pred sodnike v hipnotičnem stanju. Toda te pripovedke v slogu feljtonskih romanov so se mi zdele pošteno otročje in smešne.

Rütliju sem se začudil. Ko sem mu nekega dne izrazil svoj stud nad to poroto ter ga vprašal, če količkaj verjame v blazne razlage nekaterih časopisov, se je dvignil, kakor da ga je moje vprašanje neprijetno vznemirilo, in ko mi je ponudil roko, da bi se poslovil, je dejal:

»Ne,« mi je odgovoril, »Ne. Prepričan sem, da obtoženci prostovoljno priznavajo. Toda kje stoji, da so oni tudi v resnici krivi?«

To rekši je odšel.

V tistem hipu je vstala pred menoj Korošenkova podoba. Znova sem slišal Igorjeve besede: »Štefan, stranki lahko darujemo še nekaj več od svojega življenja.«

In vendar, ali je mogoče, da ti ljudje premišljeno...«

Nekega večera so jih obsodili na smrt; naslednjega jutra so jih pobili z običajnim strelom v tilnik.

*

Kako je Darja Vladimirovna prenašala to preskušnjo? Ali naj bi ji pisal? Ali sem zares poskušal to storiti? Da, hotel sem bil poiskati resnično bratske besede in ji sredi te nečloveške ljubezni, ki je zastrupljala njeno življenje, dati čutiti svojo nedognano in slabotno nežnost, pomoč, ki jo nudijo včasih tudi ubogi ljudje. Morda bi se razjokala. Morda bi začela misliti, da sme izraziti svojo tožbo in zaupati svojo bolečino ter upor pismu, ki bi ga takoj sežgal. Da bi se mogla vsaj enkrat še v tem hipu izkričati na kraju puščave! Tedaj pa sem jo znova videl na bregu reke, blizu tiste vode, sredi kredaste zimske svetlobe... Prestrašil sem se in ji nisem pisal.

*

Prve dni avgusta me je prijela želja, da bi se udeležil Mozartovega festivala. Odpotoval sem v Salzburg.

Nekaj kratov že sem se peljal skozenj, toda nikdar se nisem ustavil v njem. Zadnjikrat... o, kako daleč je že bilo poletje 1925, ko sem se peljal na Balkan, kjer je takrat divjal beli teror.

Takrat nisem bil gotov, če mi je določeno še dolgo življenje. Sredi burnih dogodkov in prave vojne naj bi našel stare tovariše in izročil pozdrave že obsojeni Ditki. Prebelo mesto je žarelo v dolini pod neznosnim soncem. Ali mi je pomenilo slovo od sveta?

Tokrat je deževalo. Dež je lil kakor iz škafa, pokrival vse in oddaljeval planine, vrtove, hiše, vso zabrisano in izgubljeno mesto. Tako si nisem bil zamislil svojega romanja. Vznemirljiva napoved.

Ali sem hotel zarotiti to usojenost? Ali sem se pokoril neznanemu znamenju? Ali sem tako močno čutil svojo osamelost, da sem se brez odlašanja moral zvezati s prijateljskim spominom in videti navzočega enega svojih junakov? Ali pa sem marveč računal ter mislil, da bom v tem slabem vremenu tem bolj gotovo našel povsod prazne dvorane in se v njih mirno predajal sanjarenju? Takoj sem sklenil, da odidem v Mozartovo hišo.

Brž ko sem prišel čez Salzach, sem jo z lahkoto našel. S tožno veselostjo sem se potopil v temni drevored, kjer se je otrok Mozart več kratov igral. Hiša je bila skoraj prazna.

Po vseh tistih, nekam posvečenih prostorih, ki jih oboževalci spreminjajo v muzeje, vlada neka začaranost. Te dvorane, označene s številkami, ti urejeni napisi, te steklene omare, ki vsebujejo relikvije: obleke, nakit, rokopise, vam vzbujajo tegobno občutje nečesa nepremagljivega. Vendar lahko že malenkost odpre ta začarani krog. Prebral sem gladek in dokaj smešen napis: »V kotu te sobe se je rodil Mozart« in srce mi je grozno poskočilo, v oči me je zbodlo, duša se mi je na mah sprostila.

Iz sosednje dvorane sem zaslišal začetne glasove igre na starem klavirju. Mozartov klavir je začel zveneti. Kdo je igral na tem njegovem glasbilu sonato v f-duru, ki mi je bila nekoč, v času mojih sanj, s slehernim taktom oblikovala moje srce? Opočasnili sem svoje korake ter se približal pragu.

Zagledal sem hladno in vsakdanjo dekorativnost, podobno cerkvenemu vzdušju. Ob nizkem oknu je igral prilično star človek z zaprtimi očmi ter se s svojim velikim, suhim in golim čelom sklanjal nad klavir. Sredi sobe je bilo nekaj ljudi, obrnjenih proti njemu; poslušali so godbo stoje, kakor jih je bila zalotila.

Ne morem izraziti svojega nemira. Ali sem celo tega starca zrl v deževni svetlobi? Kdo je bil? Ali je zares obstajal? Ali pa sem le sanjal?

Ko je godba utihnila, sem se zavedel. Tedaj sem videl tako tesno ob sebi, da bi se ga lahko dotaknil, velikega in sklonjenega človeka, kako je počasi snel svoje očali, se za hip zazrl kakor v sanjah in si v prihodnjem hipu pritisnil dlan na svoje oči, odkoder so tekle solze. Bil je Igor.

(Konec prihodnjič.)

J. HUIZINGA: KATARZA

Podajamo zadnje poglavje knjige »V senci jutrišnjega dne«, ki jo je nedavno izdal holandski kulturni filozof J. Huizinga.

Odrešenja ne smemo pričakovati od posega urejajočih sil. Osnove kulture niso take vrste, da bi jih mogli polagati ali vzdrževati sami organi skupnosti, naj bodo že to narodi, države, cerkve, šole, stranke ali združbe. Za to je potrebno notranje očiščenje poedincev. Duhovna podoba človeka sama se mora spremeniti.

Današnje človeštvo je že daleč napredovalo na poti k splošnemu zanikovanju absolutnih нравnih načel. Komaj da še živi v prepričanem razločevanju dobrega in zlega. Vso krizo, ki jo preživlja kultura, skuša gledati le kot boj nasprotnih teženj, kot merjenje sil med sovražniki. In vendar je upanje mogoče edino v spoznanju, da se dejanja v tem boju urejajo po načelu popolnega dobrega in popolnega zla. Iz takega spoznanja sledi, da blaginja ne more izhajati iz zmage ene države, enega naroda, rase, razreda. Človeška zavest odgovornosti je na svoji najnižji točki, če podredimo načela priznavanja in odklanjanja cilju, postavljenemu na sebičnosti.

Izbira, pred katero nas postavlja čas, je vsak dan nujnejša. Poglejmo še enkrat na politično zmedo v svetu. Vsepovsod so zapletljaji, ki zahtevajo hitre rešitve. Vsak nepristranski opazovalec pa mora priznati, da si je težko misliti rešitev, ki ne bi nikogar oškodovala v njegovih utemeljenih interesih, ki ne bi nikogar užalila v njegovih upravičenih željah. Vprašanje narodnih manjšin, nemogoče začrtane meje, prepoved naravne združitev, nevzdržne gospodarske razmere: vse to vzbuja vznemirjenje, ki ustvarja mnogo ognjišč, iz katerih lahko vsak hip plane požar. V vsakem ognjišču stoji neka pravica nasproti drugi pravici. Le dve odločitvi sta mogoči. Ena z oboroženo silo, druga je ureditev na podlagi daljnosežne mednarodne dobrohotnosti na osnovi obojestranske opustitve upravičenih želja, odpoved zaradi pravice in koristi drugih, skratka, z nesebičnostjo in pravičnostjo.

Od teh kreposti pa je videti današnji svet bolj oddaljen, kot je bil ali hotel biti skozi mnoga stoletja. Celo načelno zahtevo mednarodne pravičnosti in blaginje zdaj mnogi odklanjajo. Nauk o nebrzdani državni moči že vnaprej opravičuje vsakega nasilnika. Svet je brez moči ogrožen od blaznosti uničujoče vojne, ki prinaša za seboj novo in hujšo podivjanost. Javne sile res delujejo za odvrnitev brezmejnega zla, za sporazum in preudarnost. Toda moči razumnega internacionalizma trajno ne zadoščajo, če

se ne spremeni duh. Očiščenja kulture ne moremo pričakovati od vzpostavitve reda in blagostanja, pa tudi ne od same odvrnitve vojne. Novo kulturo bo moglo nositi le očiščeno človeštvo.

Katarza, očiščenje so imenovali Grki duhovno stanje, ki ga ustvarja gledanje tragedije; tišino srca, ki izvira iz razumevanja globlje osnove stvari; stanje, ki človeka resno in iznova stori pripravljenega za dejanja, dolžnosti in prevzemanje usode nase; stanje, ki zlomi prevzetnost, kot je to pokazala tudi žaloigra; stanje, ki človeka odmakne burnim gonom življenja in prinaša duši mir.

Za duhovno očiščenje, ki ga rabi doba, bo potrebna nova askeza. Nosilci očiščene kulture bodo morali biti kakor prebujeni v svežem jutru. Otresti se bodo morali hudih sanj; sanj svoje duše, ki je vzrasla v trohnobi in bi se mogla spet pogrezniti vanjo; sanj svojih možganov, ki so bili kakor železna žica in njihovo srce kakor iz stekla; sanj o krempljih, v katere so zrastle njih roke in o čekanih med svojimi ustnicami. Spomniti se bodo morali, da človek ne more hote postati zverina.

Nova askeza ne bo askeza v imenu zanikovanja sveta in nebeškega blagra, temveč v imenu obvladovanja samega sebe ter umerjene cenitve moči in užitka. Poveličevanje življenja bo treba nekoliko pridušiti. Spomniti se bo treba, kako je že Platon opisoval delovanje modrih kot pripravo na smrt. Jasna usmerjenost življenjskega nauka in življenjskega občutja k smrti povišuje pravo uporabo življenjskih sil. Nova askeza bo morala biti predajanje temu, kar moramo misliti kot najvišje. To ne more biti niti država, niti narod, niti razred, kakor tudi ne lastno osebno bivanje. Srečen je, za kogar nosi ta osnovna vrednota ime onega, ki je rekel: »Jaz sem pot, resnica in življenje.«

Duhovna usmerjenost, ki je potrebna za vzpostavitev kulture, je rahlo nakazana v političnih gibanjih sodobnosti, toda nečista, zamotana v razbrzdano otročjost, preglášena od klicev zvezane zveri, omadeževana od laži in zapeljevanja. Mladini, ki bo morala kakor že koli prenesti to kulturo v njeno prihodnjo fazo, ne manjka pripravljenosti k predanosti, da služi in pogreša, da deluje in se žrtvuje. Toda splošna oslabitev razsodnosti in izkoreninjenost nravnostnih norm sta mladini napoti, če bi hotela preizkusiti najglobljo vrednost načel, h katerim jo kličejo.

Ne moremo jasno videti, kje se bo začelo nepogrešljivo očiščevanje duhov. Ali moramo še skozi večje globine, da bomo dovolj omehčani? Ali se morda že ustvarja skupnost vseh ljudi dobrega hotenja po svetu, neopažena v hrupni zmešnjavi dneva? Še enkrat: gojitev mednarodnostnega čuta ni vse, kar je potrebno. Toda izredno važno je, da to potrpežljivo pripravljanje duha za boljše čase napreduje po majhnih skupinah enako mislečih v ozkem krogu, po uradnih mednarodnih združitvah, s

cerkvenega, s političnega, s splošno kulturnega vidika. Smisel za mednarodnost — ki že v besedi predstavlja ohranitev narodnosti, toda takih narodnosti, ki prenašajo druga drugo in ne delajo iz različnosti razločenosti — more postati posoda za novo etiko, kjer bo izginilo nasprotje med individualizmom in kolektivizmom. Ali je le prazen sen, da bi mogel biti ta svet kdaj tako dober? Tudi v tem primeru si moramo postaviti ideal tako visoko.

Ali nismo s temi željami in pričakovanji očiščenja duha, katarze, ki bi morala biti spreobrnitev, poglobitev, prepород, ali nismo prišli v nasprotje s tem, kar smo morali ugotoviti spočetka? Takrat smo rekli, da so prejšnje dobe v svojem hrepenjenju po boljšem sožitju pričakovale odrešenja od spreobrnitve, spoznanja, spametovanja kot zavestnega in skorajšnjega obrata k dobremu. Naš čas pa nasprotno ve, da se velike duhovne in družbene spremembe vršijo le v počasnem razvoju, ki ga kvečjemu pospešujejo pretresi. Kako da vendar zahtevamo in pričakujemo preobrat, v nekem smislu celo vrnitev? Tu stojimo iznova pred protislovno določenostjo našega razsojanja. Tudi starejši zamisli moramo priznati del resnice. V toku kulture mora biti neka mogočnost preobrata in spreobrnitve, in sicer takrat, ko gre za spoznavanje in priznavanje večnih resnic, stoječih izven toka razvoja in spreminjanja. Za take vrednote nam gre.

Čas težkega duhovnega pritiska, kakor ga doživljamo, je znosnejši za starejšega človeka kot za mlajšega. Starejši ve, da bo moral le še majhen del poti nositi z drugimi breme časa. Hladnokrvno pregleduje, kako je bilo nekoč, ko je začel sonositi, in kako grozi postati sedaj. Njegov včeraj in jutri se bosta kmalu zlila v eno. Njegove bojazni in skrbi so spričo smrti lažje; svoje upanje in zaupanje, svojo voljo in pogum do delovanja polaga v roke tistim, ki imajo še živeti. Tem ostaja resna dolžnost, da razsojajo, izbirajo, delajo in ustvarjajo. Nanje je preložena težka odgovornost, njim je prihranjeno spoznanje prihajajočega.

Pisec teh vrst je v svojem poklicnem delu in v svojem osebem življenju stalno v stiku z mladino. Prepričan je, da sedanji rod glede na sposobnost za težko življenje ne zaostaja za prejšnjimi. Zrahljanost vezi, zmedenost misli, razdrobljenost zbranoosti, prenos sile — vse to, pod čemer je zrastel ta rod, ga ni napravilo šibkega, ne lenega in ne ravnodušnega. Ta rod je odkrit, širokosrčen, iskren, pripravljen uživati, pa tudi odreči se, sposoben naglih odločitev, pogumen in visokih misli. Laže je »obut« kot so bili prejšnji.

Naloga tega mladega rodu je, da znova obvlada svet, kakor mora biti svet obvladan, da ga ne pusti propasti v njegovi prevzetnosti in zaslepljenosti, da ga zopet prešine z duhom.

Jože Cvelbar: Izbrano delo. Uredil France Koblar. Mohorjeva knjižnica 106. Založila Družba sv. Mohorja v Celju, 1938. Str. 256.

Število pesnikov in pisateljev, ki jih je ugrabila Slovencem smrt v zarji mladosti, tako da se niso mogli razviti do kraja, ni majhno. Posebno veliko mladih talentov pa je utrpela naša književnost v zadnjih pet in dvajsetih letih, to je v dobi med vojsko in po vojski.

Med tistimi, ki so padli na bojišču, je bil nedvomno največji talent Jože Cvelbar. O tem so pričali že doslej objavljeni spisi, pesmi, ki jih je pod psevdonimom Dolenjčev Cene še pred vojsko priobčeval v Zori in drugod, zlasti pa nekateri posmrtni odlomki iz njegove zapuščine, o kateri smo prva povojna leta dosti slišali, a malo vedeli. Ta zapuščina, ki poleg pesmi, črtic in dnevnikov vsebuje tudi mnogo risarskih del, zlasti portretov in podob z vojnimi motivi, nam je sedaj po zaslugi požrtvovalne založbe dostopna resda še ne v celoti, vendar pa v tako značilnem izboru, da moremo na podlagi tega spoznati njeno resnično vrednost. Ta izbor nam je predvsem potrdil in hkrati utemeljil naše prepričanje, da smo s Cvelbarjem izgubili veliko stvariteljsko moč. Obenem pa nam odpira pričujoča knjiga tudi pogled v duhovni svet enega izmed značilnih zastopnikov naše frontne generacije. Tako bi lahko imenovali tisti rod, ki ga je sredi mladostnega razvoja dohitela svetovna vojska, ki ni samo pomembno vplivala na njegovo mišljenje in čustvovanje, ampak je terjala ravno iz njegovih vrst marsikatero krvavo žrtev. Ta spojitev subjektivne in objektivne tragike je vtisnila pečat tudi zapuščini Jožeta Cvelbarja, ki zaradi tega ni samo pretresljiva osebna izpoved, ampak predstavlja hkrati splošno pomemben dokument časa in rodu v njem. To velja zlasti za tiste njegove stvari, ki so nastale neposredno pod vplivom vojske. Semkaj spada skoraj ves obširni dnevnik in večina risb.

Kako velikega pomena je bila v Cvelbarjevem duševnem razvoju vojska z njenimi strahotami, vidimo najbolje, če primerjamo njegove pesmi, ki so vse nastale še prej, z dnevnikom, vsaj kolikor ga je napisal kot vojak, prav tako pa tudi risbe iz prejšnje in sedanje dobe. Razložek je tako velik, kakor ga lahko ugotovimo, če vzporedimo na primer impresionistično in ekspresionistično umetnost.

Že zgodnje Cvelbarjeve pesmi kažejo nekatere značilne pesnikove lastnosti: ljubezen do prirode in narodopisja ter fantovsko prešernost, kar nas spominja tako na Murna kakor na Ketteja, ki sta mu bila poleg narodne pesmi in Zupančiča najbližja vzornika. Prav tako pa je zanj značilna razmišljajoča poteza, razodevajoča resnega, zgodaj dozo-relega mladeniča, ki mu življenje ni samo igra, ampak tudi uganka in skrivnost. Še močnejše pa se to vidi iz njegovih vojnih zapiskov in dnevnikov. Ti odlomki kažejo Cvelbarja ne le v novem razvoju, ampak vsebujejo najbrže tudi najpretresljivejše slovenske dokumente o vojski in njenih strahotah. Mračne podobe, v katerih se človek srečuje s smrtjo, se v njih družijo s sanjami o ljubezni, s spomini na mladost in z željo po domovini. Tisto kar veže obe obdobji in je obenem svoj-ska poteza Cvelbarjeve osebnosti, je zlasti idealizem in njegova zvezanost z domačo zemljo, ki se obe hranita s hrepenenjem po lepoti. Ta značilna novoromantična poteza se kajpada spričo temnega časa in njegovih grozot neizmerno poglobi, tako da slednjič etik odločno zmaga nad estetom. Nekaj dni pred smrtjo je zapisal Cvelbar v svoj dnevnik glede tega pomembne besede: »Na svojo bodočnost ne mislim več, ker jo vidim dobro; mi, kar nas je tu, smo kakor seme, ki pogine, ko rodi kal, in kal, bilka, popije njegovo kri; mi poginemo v tem, šele bodoča

prva, druga, tretja generacija utegne imeti kaj od nas.« Prvo Cvelbarjevo doživetje je bila pesem, pa najsi jo je občutil v besedi ali podobi, njegovo zadnje spoznanje je bila — žrtev.

Razumljivo je, da so se nam ohranili iz vojnega časa predvsem zapiski, ki sami po sebi nimajo značaja umetnostnih tvorb. To je deloma izviral od tod, ker se je Cvelbar že nekaj let nagibal k slikarstvu, vendar pa je bilo to tudi posledica spremembe, ki se je vršila v njem pod vplivom novih doživetij. Toda čeprav mu je šlo pri tem v prvi vrsti samo za izpoved, za neposredni človeški izraz, pričajo vendarle tudi ti odlomki o rojenem pisatelju. Pa tudi ne glede na to veljajo zanje besede, ki jih je nekoč izrekel Dostojevski mlademu pisatelju: »Vidite, takrat bodo zapiski, kakor so Vaši, potrebni in bodo marsikomu služiti kot material, samo da so odkritosrčni, najsi bodo še tako kaotični in slučajni. V njih se bodo ohranile vsaj nekatere resnične poteze, iz katerih se bo lahko spoznalo, kaj vse se je skrivalo v srcu marsikatega človeka iz tiste kaotične dobe. Resnično, nikakor nepotrebno sporočilo, zakaj iz mladih ljudi vzrastejo generacije.« Potrdilo za resničnost teh besed je tudi Cvelbarjevo izbrano delo, ki more današnjemu človeku povedati več kakor marsikatera debela knjiga.

Izbrano delo Jožeta Cvelbarja je uredil France Koblar. Njegova naloga ni bila samo v tem, da je izbral najznačilnejše primere in jih razvrstil v pregledno in smiselno celoto, ampak je to delo tudi opremil z uvodom in številnimi opombami. Po tej strani je izdaja, ki je namenjena predvsem neposrednemu in živemu spoznanju pesnikovega izročila, vzorna. Ne da bi z gradivom kakor koli obteževal pesnikovo besedo, nam je v opombah zbral vse, kar je potrebno za lažje razumevanje in kar bo s pridom uporabljal tudi bodoči literarni zgodovinar. V toplih in izbranih besedah je napisan zlasti uvod, ki ni le zgoščen oris pesnikovega življenja in dela, ampak hkrati zanimiva podoba dobe tik pred vojno. Priznati moramo, da le redkokdaj beremo kaj tako novega, svojskega in prepričevalnega, kakor so Koblarjeve označbe njenih socialnih osnov in estetskih prizadevanj.

France Vodnik.

Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdelal: Geografski institut na univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani. Socialno ekonomski institut v Ljubljani. Zbirka študij št. 5. Ljubljana 1959. Str. 37+16 kart.

Knjižico sestavljajo trije deli: Univ. prof. A. Melik podaja v Uvodnih pripombah obračun o delu, ki ga je na teh vprašanih že opravil geografski institut pod njegovim vodstvom in hkrati tudi prikazuje težave posameznih kartografskih metod in njihove prednosti. Institutski asistent dr. S. Ilešič je napisal komentar k objavljenim kartam, v katerem podaja v zelo strnjeni obliki iste rezultate, ki so jih v tretjem, glavnem delu študije, obdelali akademiki sami v obliki zemljevidov.

Problem, ki se ga je lotil Geografski institut pod vodstvom univ. prof. Melika, je proučitev odnosov med kmečkim in industrijskim elementom v osvobojenem delu Slovenije. Obdelal ga je na podlagi dvojnega gradiva — podatkov državnega ljudskega štetja z dne 31. marca 1951, ki prihajajo iz predalov državnega statističnega urada s silno veliko zamudo ter so zaradi tega že nekoliko zastareli, in podatkov Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani in Bratovske skladnice za september leta 1958.

Rezultati, ki jih je dalo preračunavanje statističnih podatkov, in njihova kartografska ponazoritev kažejo presenetljivo velike razlike v posameznih pokrajinah osvobojenega dela Slovenije. Izrazito prevlado kmečkega življa kažejo zlasti periferni predeli na vzhodu in jugozhodu, dočim drugje prihaja močno do izraza tudi industrijsko

prebivalstvo, na Gorenjskem celo v taki meri, da Gorenjcev ni več mogoče po običajnem načinu govorjenja v našem narodu označevati s pretežno kmečkim narodom.

Ta izrazita raznolikost med pokrajinami je ostala v študiji dr. Plešiča nekoliko premalo pojasnjena. Prav tu se bodo geografom odprle nemara hvaležne naloge, s katerimi bodo mogli dodati važne dopolnitve in pojasnitve k vprašanjem slovenskega gospodarskega načrta. To da vsaj slutiti primerjanje tu objavljenega gradiva z različnimi kartami v Melikovi Sloveniji (na primer o gostoti prebivalstva, o geomorfološki sliki Slovenije, o zorani zemlji pri nas itd.).

Tudi za političnega zgodovinarja bo moglo delo s tako obdelanim gradivom dati važne rezultate. Seveda bo treba obdelati tudi gradivo za vso dobo od leta 1898. Primerjanje kartografiranih podatkov o poklicni statistiki s podatki o volilnih izidih in drugih zunanjih izrazih političnega življenja bi moglo (seveda ob vestnem upoštevanju različnih važnih sovplivajočih momentov, na primer volilnih redov itd.) reči odločilno besedo o marsikateri tezi glede rasti slovenske politične strukture v preteklosti, ki danes še ne stoji povsem trdno.

V celoti pa dokazuje pričujoča študija, da danes geografski seminar pri nas najbolje izpolnjuje svojo seminarsko nalogo, ki naj bi se kazala v skupnem delu njegovih članov. Kot prvi je pokazal primeroma visoko stopnjo dozorelosti, odtod tudi izvira, da je prvi med seminarji na slovenski univerzi prinesel prispevek, tehten za slovensko sodobno življenje in njegova vprašanja.

Bogo Grafenauer.

Vinko Möderndorfer, Slovenska vas na Dolenjskem. Slike izvršil Franjo Stiplovšek. 1938. Natisnila tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani. Str. 176.

Sodobni slovenski izobraženec, če ga primerjamo s slovenskim izobražencem iz starih, še idiličnih časov, je slej ko prej tisti, ki je zašel v hudo časovno zmedo raznih vprašanj in novih nalog, kakršnih v polpretekli dobi ni poznal. Poleg reševanja svojega lastnega obstanika ga mučijo vprašanja o novem, boljšem človeku, o boljši ureditvi človeške družbe, o lepšem sožitju ljudi med seboj. Poleg abstraktnih vprašanj se mu stavlja v reševanje povsem stvarna vprašanja njegove okolice. Da, in prav ta stvarna vprašanja kličejo delavce, da jih rešijo.

Avtor pričujočega dela je opravil s svojim spisom o eni obsežnejših slovenskih občin pomembno dejanje. Pokazal nam je na osnovi gradiva zgodovinski razvoj slovenske vasi, splošnosti v značaju našega kmeta, prebivalstvo naše občine in naše kmečko gospodarstvo. Delo bi po tehtnosti dognanj zaslužilo izčrpnější kritični prikaz, toda ta bi moral predvsem ugotoviti, da podobnih del Slovenci doslej nismo imeli.

V prvem poglavju se srečamo z zgodovino vasi, ko je bil kmet z zemljo vred last zemljiške gosposke. V drugem poglavju odkriva avtor značaj našega ljudstva, podaja zanimivo zbirko vraž in verovanj in prihaja do zaključka, da moramo našemu ljudstvu odpreti studence znanosti. V tretjem poglavju nas seznanja s trdotami kmečkega življenja, s pismenostjo na vasi, z ljudskim gibanjem, z zdravstvenimi in prehranjevalnimi razmerami našega ljudstva, vse na osnovi preglednih razpredelnic. V četrtem poglavju primerja avtor naseljenost pri nas in drugod, obravnava naše kmetijsko pridelovanje, splošno stanje in negativno bilanco kmečkega gospodarstva; tu ugotavlja zadolžitev kmetov in njene vzroke. V poglavju o krizi se dotakne marsikaterih bolečih točk, iz katerih bo sodoben razumnik videl, da je naša vas živa stvarnost in da ta stvarnost kliče po stvarni rešitvi. Knjiga, ki je natisnjena na najboljšem brezlesnem papirju, lepo ilustrirana in trpežno vezana, predstavlja izhodišče za nadaljnja podobna dela. Avtor se je potrudil za lep in slovnično čist jezik.

S. J.-ž.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

J. Vialatoux: De Durkheim à Bergson. Bloud & Gay, Paris 1939.

Delo obsega duhovni razvoj francoskega sveta od leta 1893., ko je Emile Durkheim s svojo tezo »De la Division du Travail social« odprl tako imenovano sociološko stoletje, pa do leta 1932., ko je Henri Bergson zaključil svojo filozofsko pot s sadovi knjige »Les deux Sources de la Morale et de la Religion«. Medtem ko je Durkheimova doktrina razvrednotila moralno in religiozno dejstvo v zgolj socialno dejstvo, so se Bergsonova spoznanja nadaljevala v metafizični smeri in znova utemeljila samostojnost duhovnega sveta. Knjiga odkriva razvoj moralnega in verskega naturalizma do mističnega sveta. To premišljevanje se približuje eni najtežjih nalog življenja: kako reševati spor med človekovo socialno in osebno naravo.

Jacques Madaule: Le christianisme de Dostoïevski. Bloud & Gay, Paris 1939.

Dostojevskega beseda še vedno draži ljudi, da v njej spoznavajo samega sebe in svoj čas. Po Gideovi knjigi o velikem Rusu je to nov poskus določitve njegove podobe, saj je v svojih umetninah nakazal razvoj svoje zemlje in Evrope. Knjiga je pisana iz strastnega razmerja takratnega slavofila do zahodne Evrope, posebno zato, ker so Rusi v stiku z Evropo že od nekdaj znali bolj odkrivati bistvo Evrope, kakor bistvo samega sebe. Madaule je najboljši razlagalec Claudelovega dela, v tej študiji je skromnejši, v njej kramlja bralec s pisateljem. Najbolj se osvetljujejo liki Razkolnikova, Miškina, Stavrogina in Karamazovih; povsod odkriva njih religiozno funkcijo. S tega vidika je knjigo vredno primerjati z Guardinijevo: Der Mensch und der Glaube, s katero je podana verska eksistenca v Dostojevskijevih romanih.

Max Lambert: Les États-Unis. Bilan en 1939. Préface de M. André Siegfried. Bloud & Gay, Paris 1939.

Jasna in poučna knjiga. Obravnava skoraj vsa področja ameriškega življenja v prijetnem, živahnem slogu. V njej se seznamimo z značajem Amerikanca, z njegovimi energijami in duhovnim hotenjem, v njej dobimo zgodovinski vpogled od kolonizacijske dobe preko ustanovitve republike do Združenih držav in njihove svetovne velesile. Izčrpna so poglavja o ameriškem gospodarstvu, trgovini, socialnem vprašanju in o politiki, kjer se posebej dotika Rooseveltove dobe in zunanjih zadev. Obširno delo preveva osnovna misel: po raznih stvarnih znakih sodeč bo Severna Amerika na nek način premagala tehnični avtomatizem in ga pravno ter organizacijsko podredila človeku, njegovemu osebemu smislu, s tem pa nadaljevala svetlo humanistično tradicijo človeštva.

G. Fessard: Epreuve de force. Reflexions sur la crise internationale. Bloud & Gay, Paris 1939.

Avtor je pred tremi leti napisal veliko delo »Pax nostra« o mednarodni zavesti in njeni usodi. Po Münchenu je povzel nekatera spoznanja v novi, konkretnjši obliki, z namenom, da pripravi francoskega človeka na neizprosne posledice njegove politične nejasnosti. Med vprašanji politične narave ga zanima predvsem spor med pravno-političnim in etičnim vidikom, med tekstnim razumevanjem pogodb in med življenjskim razumevanjem reda. Izvor prava mu je v tem smislu tišta in taka ustvarjalna sila, ki stoji v službi ljudskega občestva, kakor to pravimo skupnosti človeških oseb, ki jih vezeta pravičnost in ljubezen.

Na koncu knjige zazveni med zahtevami revizija vseh evropskih narodnih stanj in poprav vseh krivic ter ukinitve nasilnih notranjih režimov.